

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

František Řáha

Palatalizace v brazilské portugalštině

Palatalization in Brazilian Portuguese

Praha 2023

Vedoucí práce: Mgr. Petra Svobodová, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěl velmi poděkovat Mgr. Petře Svobodové, Ph.D. za vedení práce, trpělivost, cenné rady, ochotu a zejména pak za čas, který nad touto bakalářskou prací strávila.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 25.7.2023

František Řáha

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou rozšíření a původu několika palatalizovaných forem konsonantů, zejména pak palatalizacemi /s/, /z/ a /t/, /d/. Práce je rozdělena do tří částí. První část se zabývá obecným lingvistickým pojmům, jako je např. foném, alofon. Dále je popsán samotný jev palatalizace. Druhá část je zaměřena na historický význam palatalizace pro vývoj portugalštiny. Dále je nastíněná současná situace palatalizace v současné evropské portugalštině s přihlédnutím na historické pozadí tohoto jevu v Portugalsku. Třetí částí je věnován největší prostor a jsou v ní už zahrnuty jednotlivé případy a kontexty palatalizací v brazilské portugalštině.

Klíčová slova

palatalizace, portugalština, brazilská portugalština, fonetika, alofon, hlásková změna

Abstract

This bachelor's thesis deals with the issue of the distribution and origin of several palatalized forms of consonants, particularly the palatalizations /s/, /z/ and /t/, /d/. The thesis is divided into three parts. The first part deals with general linguistic concepts, such as phoneme and allophone. Then the phenomenon of palatalization is described. The second part focuses on the historical significance of palatalization for the development of Portuguese language. The current situation of palatalization in contemporary European Portuguese is then outlined, taking into account the historical background of this phenomenon in Portugal. The third part is given the largest space and it already includes particular cases and contexts of palatalizations in Brazilian Portuguese.

Key words

palatalization, Portuguese, Brazilian Portuguese, allophone, sound change

OBSAH

ÚVOD.....	9
ZÁKLADNÍ POJMY.....	12
1. Hláska, foném, alofon, archifoném.....	12
2. Konsonant.....	14
2.1. Způsoby konsonantické artikulace.....	14
2.2. Znělost konsonantů.....	15
2.3. Místa konsonantické artikulace.....	15
3. Fenomén palatalizace.....	16
PALATALIZACE V EVROPSKÉ PORTUGALŠTINĚ.....	18
1. Palatalizace v historickém kontextu evropské portugalštiny.....	18
2. Palatalizace v současné evropské portugalštině.....	20
PALATALIZACE V BRAZILSKÉ PORTUGALŠTINĚ.....	22
1. Palatalizace /s/ a /z/ v brazilské portugalštině.....	23
1.1. Výskyt palatalizace /s/ a /z/ v Brazílii.....	24
1.2. Původ palatalizace /s/ a /z/ na brazilském území.....	31
2. Palatalizace /t/ a /d/.....	40
2.1. Palatalizace /t/ a /d/ před /i/.....	42
2.1.1. Výskyt palatalizace /t/ a /d/ před /i/.....	42
2.1.2. Původ palatalizace /t/ a /d/ před [i].....	46
2.2. Palatalizace /t/ a /d/ po /j/.....	47
2.2.1. Výskyt palatalizace /t/ a /d/ po /j/.....	47
2.2.2. Původ palatalizace /t/ a /d/ po /j/.....	49
2.3. Fonémické afrikáty afrikát /tʃ/ a /dʒ/.....	50
2.3.1. Výskyt fonémických afrikát /tʃ/ a /dʒ/.....	50
2.3.2. Původ fonémických afrikát /tʃ/ a /dʒ/.....	51
2.4. Sociolingvistický rozměr afrikát.....	52
3. Další možné případy palatalizace.....	55
2.1. Palatalizace /l/.....	55
2.2. Palatalizace /n/.....	55
ZÁVĚR.....	57
RESUMÉ.....	59
RESUMO.....	60
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	62

Seznam zkratek

zkratky států

AC – Acre

AL – Alagoas

AP – Amapá

AM – Amazonas

BA – Bahia

CE – Ceará

ES – Espírito Santo

GO – Goiás

MA – Maranhão

MT – Mato Grosso

MS – Mato Grosso do Sul

MG – Minas Gerais

PA –Pará

PB – Paraíba

PR – Paraná

PE – Pernambuco

PI – Piauí

RJ – Rio de Janeiro

RN – Rio Grande do Norte

RS – Rio Grande do Sul

RO – Rondônia

RR – Roraima

SC – Santa Catarina

SP – São Paulo

SE – Sergipe

TO – Tocantins

DF – Distrito Federal

Fonetické znaky¹

samohlásky nezaokrouhlené

/i/ – přední zavřená

/e/ – přední polozavřená

/ɛ/ – přední polootevřená

/a/ – střední otevřená

/ɐ/ – střední téměř otevřená

/i/ – střední zavřená

/ɔ/ – zadní polootevřená

/o/ – zadní polozavřená

/u/ – zadní zavřená

/ĩ/ – přední zavřená nazalizovaná

/ẽ/ – přední polozavřená nazalizovaná

/ĩ̃/ – střední téměř otevřená nazalizovaná

/õ/ – zadní polozavřená nazalizovaná

/ũ/ – zadní zavřená nazalizovaná

samohlásky zaokrouhlené

/ø/ – přední polozavřená

/y/ – přední zavřená

polosouhlásky

/j/ – znělá palatální aproximanta

/w/ – znělá labiovelární aproximanta

souhlásky

/t/ – neznělá alveolární ploziva

/d/ – znělá alveolární ploziva

/s/ – neznělá alveolární frikativa²

/z/ – znělá alveolární frikativa

/ʃ/ – neznělá apikoalveolární frikativa

/tʃ/ – neznělá palatalizovaná alveolární ploziva

/dʃ/ – znělá palatalizovaná alveolární ploziva

/tʃ/ – neznělá palatální afrikáta

/dʒ/ – znělá postalveolární afrikáta

/ʃ/ – neznělá postalveolární frikativa³

/ʒ/ – znělá postalveolární frikativa

/k/ – neznělá velární ploziva

/g/ – znělá velární ploziva

/f/ – neznělá labiodentální frikativa

/v/ – znělá labiodentální frikativa

---

¹ Užívané fonetické znaky a jejich popis vycházejí z mezinárodní fonetické abecedy – IPA (International Phonetic Alphabet).

Full IPA Chart. In: *International Phonetic Alphabet* [online]. [cit. 24.7.2023]. Dostupné z: <https://www.internationalphoneticassociation.org/content/full-ipa-chart>

---

² Též známé jako *apikální* či *implozivní* s.

³ V publikacích se užívá standardně i *palatální* /tʃ/, v této práci budeme toto označení upřednostňovat. Totéž platí i pro /ʒ/, /tʃ/ a dʒ/.

/ð/ – znělá dentální frikativa
/h/ – neznělá glotální frikativa
/x/ – neznělá velární frikativa
/r/ – znělá alveolární vibranta
/R/ – znělá uvulární vibranta
/m/ – znělá bilabiální nazála
/n/ – znělá alveolární nazála
/ɲ/ – znělá palatální nazála
/l/ – znělá alveolární laterální aproximanta

/ʎ/ – znělá palatální laterální aproximanta

/ʎ/ – velarizovaná alveolární laterální
paroximanta

/p/ – neznělá bilabiální ploziva

/b/ – znělá bilabiální ploziva

Ostatní

' – primární přízvuk

, – vedlejší přízvuk

◌ – navazování

/j/ – palatalizace předchozí hlásky

ÚVOD

Portugalština se podobně jako jiné celosvětově rozšířené jazyky řadí mezi tzv. *polycentrické jazyky*. Tyto jazyky disponují díky svému rozšíření jednotlivými variantami, které jsou si navzájem po určitých jazykových stránkách do různé míry odlišné. Brazilská portugalština (vedle např. angolské a evropské portugalštiny⁴) je právě jedním z takových případů a jedná se o variantu spjatou s jihoamerickým kontinentem. V kontrastu k evropské portugalštině může být na fonetické rovině společným jmenovatelem všech dialektů brazilské varianty např. větší otevřenost vokálů, poměrně kolísavá intonace, zpěvnost nebo také preciznější výslovnost hlásek.

O brazilské portugalštině však nelze mluvit o jako zcela jednotném celku. Jednotlivé dialekty se liší například rozmanitými realizacemi výslovností vokálů⁵, ať už v předpřízvučném nebo v koncovém postavení. Ovšem pravděpodobně nejnapadnějším jevem, ve kterém se jednotlivé brazilské dialekty po fonetické stránce od sebe tak výrazně liší, je palatalizace některých konsonantů. Zjednodušeně řečeno se jedná o proces, při kterém se místo výslovnosti (typicky konsonantu) přesouvá na tvrdé patro.

Tato bakalářská práce se bude zabývat právě palatalizací některých konsonantů v brazilské portugalštině. Důvodů, proč je důležité zpracovat toto téma, je více. Například zpracování této fonetické stránky portugalského jazyka se jeví jako poměrně užitečné, a to zejména pro studenty, kteří tento jazyk studují. Může tedy posloužit jako ucelený přehled výskytů tohoto jevu.

Dalším důvodem a zároveň nepřímo jedním z cílů této práce je snaha dokázat, že brazilská portugalština není jednotná a některé dialekty mohou mít dokonce v mnoha ohledech blíže k evropské variantě než ke standardní⁶ brazilské variantě. Snad v každé učebnici portugalštiny je při popisu výslovnosti brazilské varianty kladen důraz zejména na sãopaulský dialekt, který je v dnešní době většinou vnímán jako neutrální či standardní, jehož typickými rysy jsou zejména nepalatalizované alveolární /s/ a /z/ a palatalizované /t/ a /d/, konkrétně jedná se tedy o realizace [s], [z], [tʃ] a [dʒ]. Pokud jsou v učebnici popsány i jiné dialekty (většinou riodejaneirský), tak ovšem pouze okrajově. To může ve studentovi vyvolávat falešný dojem o

---

⁴ Někdy bývá i galicijština považována za dialekt portugalštiny.

⁵ Například pro sever Brazílie je typická větší otevřenost nepřízvučných vokálů, na jihu je tomu naopak.

⁶ Jde o *vnímanou* standardní brazilskou portugalštinu, sama o sobě standardní brazilská portugalština neexistuje.

univerzálnosti této výslovnosti, kterou ztotožňuje s celou Brazílií, a jako výjimku může považovat právě pouze Rio de Janeiro a jeho okolí, pro něž je naopak typické palatalizovat konsonanty /s/ a /z/ v implozivní pozici. Také Jan Hricsina uvádí ve své příručce *Vývoj portugalského jazyka* dialekt Ria de Janeiro díky jeho charakteristikám v rámci Brazílie jako jakousi výjimku⁷.⁸ Této představě bohužel napomáhá i fakt, že digitální aplikace v současné době užívají taktéž sãopaulskou variantu. Jazyková situace na brazilském území je ovšem, jak již bylo nastíněno, velmi složitá a různorodá.

Záměrem této práce je tedy systematicky popsat jazykovou situaci palatalizace některých konsonantů na území Brazílie, a to jak z geografického, tak z historického pohledu, konkrétně se tedy zaměřit na oblasti výskytu jevů a doložit jejich původ. Dále se pokusíme prokázat, že systematické uplatňování palatalizace /s/ a /z/ je poměrně významně rozšířeno i v ostatních regionech Brazílie, nikoliv tedy pouze v rámci Ria de Janeiro. V tomto ohledu bychom také krátce chtěli poukázat i na sociální rozměr a vnímání prestiže různých výslovností⁹. Zaměříme se zejména na palatalizaci již uvedených souhlásek /s/, /z/, /d/ a /t/ a pouze okrajově zmíníme jiné případy.

Celá práce je rozdělena do tří částí. První část se věnuje obecnému úvodu do problematiky. V prvé řadě jde tedy o vysvětlení základních lingvistických termínů důležitých pro pochopení zbytku práce a dále i bližší představení samotného jevu palatalizace. V druhé části bude popsán samotný význam palatalizace pro vývoj portugalštiny a následně se zaměříme na palatalizaci konkrétněji v kontextu současného jazyka.

Třetí a zároveň hlavní část bude pojednávat o jevu palatalizace na území Brazílie z historického a geografického hlediska. Při popisu jevu z geografického hlediska budeme analyzovat veřejně dostupné lingvistické mapy a jako další prameny nám poslouží odborné publikace zabývající se touto problematikou, sekundární literaturu budeme využívat také při popisu historického pozadí daného jevu.

Tato práce nemá za cíl popsat zcela přesně a komplexně jazykovou situaci, tato snaha by přesahovala rámec bakalářské práce, ale pouze na základě dostupných zdrojů nastínit lingvistické tendence jednotlivých oblastí. Z důvodu přehlednosti bude zachováno regionální

---

⁷ Na druhou stranu se publikace zabývá pouze vývojem jazyka, nikoliv popisem jazykové situace Brazílie.

⁸ HRICSINA, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. s. 176. ISBN 978-80-246-2963-6.

⁹ Určitá výslovnost může být např. v určitých regionech a zejména pak ve vyšších společenských vrstvách předmětem diskriminace.

dělení Brazílie na regiony podle Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística (IBGE), který člení brazilské území na 5 regionů: Região Sul (Jižní region), Região Sudeste (Jihovýchodní region), Região Nordeste (Severovýchodní region), Região Norte (Severní region) a Região Centro-Oeste (Středozápadní region).

ZÁKLADNÍ POJMY

V této kapitole postupně vysvětlíme jednotlivé pojmy, se kterými budeme v průběhu práce operovat. Budeme povětšinou uvádět pouze příklady nutné k pochopení problematiky, bližší popis by rozsahem přesahoval rámeček této práce.

1. Hláska, foném, alofon, archifoném

Předtím, než definujeme tyto termíny, budeme si muset představit dva sobě si blízké lingvistické obory – fonetiku a fonologii. Oba vědní obory mají velmi blízký vztah a ohlíží na problematiku z jiných úhlů pohledu.

Fonetika je obor, který se zabývá akustickými, artikulačními a percepčními hledisky mluveného jazyka.¹⁰ Má tedy za cíl odrážet reálný stav mluveného jazyka a jejím klíčovým pojmem je pak pro ni *hláska*. Jaromír Tláškal ji definoval jako „nejmenší zvukový prvek jazyka získaný segmentací promluvy.“¹¹ Pro zaznamenání fonetické reality se užívají hranaté závorky ([ ]).¹²

Fonologie naopak zkoumá funkční stránku řečového projevu.¹³ Jejím klíčovým pojmem je *foném*. Fonémem se myslí „nejmenší segment zvukového plánu jazyka schopný rozlišovat v rámci daného jazyka morfémy, slova a tvary slov různého významu, ačkoliv sám významem obdařen není.“¹⁴ Pro fonologickou transkripci se užívá lomítek (/ /).¹⁵

Co se týče vztahu hlásky a fonému, nelze vždy říci, že jednomu fonému je přiřazena jedna hláska (tj. jedna možná realizace). V případě, že má foném více různých hláskových realizací,

---

¹⁰ TLÁSKAL, Jaromír. *Fonetika a fonologie současné evropské portugalské*. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2006. s. 15. ISBN 80-246-1228-3.

¹¹ *Ibidem*.

¹² CUNHA, Celso, CINTRA, Lindley. *Nova gramática do português contemporâneo*. [online]. 7. vyd. Rio de Janeiro: Lexikon Editora Digital, 2017 [cit. 5.5.2023]. s. 42. ISBN 978-85-8300-031-0. Dostupné z: <https://ia800706.us.archive.org/12/items/NovaGramticaDoPortugusContemporaneo/Nova%20gram%C3%A1tica%20do%20portugu%C3%AAs%20contempor%C3%A2neo%20.pdf>.

¹³ TLÁSKAL, Jaromír, *op. cit.*, s. 15.

¹⁴ *Idem*, s. 15-16.

¹⁵ CUNHA, Celso, CINTRA, Lindley, *op. cit.*, s. 42.

přičemž tyto realizace mají shodnou vlastnost, pak mluvíme o *alofonu*.¹⁶ Uvedme si příklad slova *espeho*, jehož přízvučný vokál může být vysloven jako [e] či jako lisabonské [ɐ].

Ujasnění si rozdílu mezi těmito dvěma pojmy je klíčové k pochopení celé této problematiky, a proto si rozdíly v těchto pojmech ukážeme ještě na příkladech. Existence jednotlivých fonémů je podmíněna výskytem alespoň jednoho tzv. minimálního páru. Jde o takový pár slov, který se liší pouze o jeden foném. Právě tento rozdíl v jednom fonému pak mění celou sémantiku i přes shodnou zbývající část slova. Příkladem mohou být dvě slova *pão* a *cão*, která se liší významem právě kvůli rozdílným fonémům /p/ a /k/, přičemž zbývající část slova zůstává nezměněna.

Dalším termínem, se kterým se v průběhu práce setkáme, je *archifoném*. Jaromír Tláškal ho definuje jako „soubor všech distinktivních vlastností společných dvěma fonémům, jež vstupují do neutralizovaného protikladu.“¹⁷ Jinak foném normálně disponující distinktivními rysy tuto vlastnost v neutralizované pozici nenaplnuje. S touto pozicí se můžeme setkat např. na konci slova či slabiky.¹⁸ Typickými archifonémy v koncovém postavení slabiky jsou /l/, /n/, /r/, /s/.¹⁹ Proto se lze v brazilské portugalštině setkat u slova *porta* vedle výslovnosti [ˈpɔrtɐ] např. i s realizací [ˈpɔRtɐ]. Všimněme si, že obě realizace vibranty neovlivňují v tomto postavení sémantiku slova.

---

¹⁶ TLÁSKAL, Jaromír, *op. cit.*, s. 16.

¹⁷ *Idem* s. 133.

¹⁸ *Idem* s. 209.

¹⁹ *Idem* s. 197.

2. Konsonant

Pro pochopení problematiky je důležité si ještě definovat a popsat konsonant. Konsonant (ale i vokál) lze vymezit z jednotlivých fonetických perspektiv (artikulační, akustická, percepční a funkční). Pro tuto práci je důležité zejména hledisko artikulační. Z artikulačního hlediska je při výslovnosti konsonantu vystaven proud vzduchu určité překážce neboli striktuře.²⁰

Souhlásky lze dělit podle šumové složky na obstruenty a sonory. U obstruentů převažuje šumová složka, u sonor turbulentní šumové složky nevznikají.²¹ Jako příklady obstruentu si můžeme uvést např. [ʃ], [f], [p]. Sonorou je např. [j]. Konsonant lze dále popsat podle způsobu artikulace (povaha striktury), znělosti (kmitání či nekmitání hlasivek) a místa artikulace (místo striktury ve vokálním traktu).²²

2.1. Způsoby konsonantické artikulace

Podle povahy překážky můžeme rozlišovat konsonanty explozivní, frikativy, afrikáty, nazály, vibranty, švihy a aproximanty.²³ Blíže si představíme pouze tři z nich, protože souvisí s fenoménem palatalizace a zejména nimi se budeme v průběhu práce zabývat. Konkrétně se jedná o explozivy, frikativy a afrikáty.

Explozivy vyžadují úplný závěr (okluzi) ve vokálním traktu; před strikturou narůstá intraorální tlak a uvolněním překážky dochází k ‚explozi‘.²⁴ V literatuře se můžeme setkat i se synonymními termíny *ploziva* a *okluziva*. Jde např. o [t] a [d].

U frikativy nevzniká úplný závěr, ale tzv. *kritické zúžení* ve vokálním traktu; prouděním vzduchu vzniká frikce, a tedy i frikativa.²⁵ Patří k nim např. [ʃ], [ʒ], [s] a [z].

---

²⁰ SKARNITZL, Radek, ŠTURM, Pavel, VOLÍN, Jan. *Zvuková báze řečové komunikace: fonetický a fonologický popis řeči*. [online]. V Praze: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016 [cit. 12.6.2023]. s. 46. ISBN 978-80-246-3272-8 Dostupné z: <https://www.bookport.cz/e-kniha/zvukova-baze-recove-komunikace-1165545/>.

²¹ *Idem* s. 53.

²² *Idem*, s. 53-54.

²³ *Idem*, s. 54-58.

²⁴ *Idem*, s. 54.

²⁵ *Idem*, s. 56.

Vznik afrikáty má dvě fáze. V první fázi dochází k okluzi, po jejím uvolnění ovšem nedojde k úplnému otevření vokálního traktu, ale je zachováno kritické zúžení, které umožňuje frikci. Jde tedy o kombinaci obou předchozích typů konsonantů. Okluze a kritické zúžení musí mít ale stejné místo artikulace.²⁶ Řadí se k nim mj. [tʃ], [dʒ].

2.2. Znělost konsonantů

Konsonanty dělíme podle zapojení tzv. hlasivkových vazů (tj. (ne)vibrování hlasivek) na znělé a neznělé; při výslovnosti znělé souhlásky zapojujeme hlasivky, u neznělé nikoliv.²⁷ Tato skutečnost vede k existenci znělostních párů, uveďme si například znělé [z] a neznělé [s].

2.3. Místa konsonantické artikulace

Místem artikulace se myslí místo striktury ve vokálním traktu. Mezi základní místa artikulace se řadí bilabiální (např. [b]), labiodentální (např. [v]), dentální (např. [ð]), alveolární (např. [s]), postalveolární, palatální (*palatum durum* = tvrdé patro, např. [j]), velární (*velum palatinum* = měkké patro, např. [g]), labiovelární, uvulární (*uvula* = čípek) a glotální (= laryngální, *larynx* = hrtan, např. [h]).²⁸

Z výčtu vyplývá, že se striktura může nacházet na jakémkoli místě od rtů, přes zuby, tvrdé a měkké patro až po hrtan. Mezi alveoláry řadíme např. [s], [z], [d], [t], mezi veláry např. [g] a [k]. K postalveolárám patří [ʃ], [ʒ], [tʃ], [dʒ]. Po zbytek práce se budeme zabývat právě posunem místa artikulace, a to zejména obstruentů.

---

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Idem*, s. 63.

²⁸ *Idem*, s. 60-62.

3. Fenomén palatalizace

V této kapitole se budeme zabývat termínem, který je pro tuto práci klíčový, tj. termínem palatalizace. Termín palatalizace pochází z latinského výrazu *palātum*, které odpovídá českému (přední) patro či klenba.²⁹ Jan Hricsina definuje palatalizaci jako „posun místa artikulace souhlásky na tvrdé patro (palatum) vlivem působení fonetického kontextu, [které je] doprovázeno změkčením výslovnosti dané souhlásky.“³⁰ Jako příklad uvádí palatalizaci /n/, díky které vzniklo ze slova *senior* postupnými jazykovými změnami současné portugalské *senhor*.³¹

Tento jev se vyskytuje i v češtině, např. ve zdvojnásoběném slova muška [ˈmuʃka] od slova moucha [ˈmouxɑ], kdy se setkáme s palatalizací [x] na [ʃ], podobný příklad ovšem známe i z anglického jazyka, kdy sloveso *confess* má svůj substantivní protějšek *confession*³², opět tedy můžeme konstatovat, že jde o palatalizaci, tentokrát [s] na [ʃ].³³

Vedle palatalizace konsonantů se s procesem palatalizace můžeme setkat i u vokálů. Vokály (neboli samohlásky) jsou „sonorní hlásky artikulované s relativně volným průchodem vokálním traktem; téměř vždy jsou znělé.“³⁴ O jaký vokál se bude jednat rozhodují při artikulaci tři faktory. První dva faktory zahrnují polohu jazyka, jenž usměrňuje výdechový proud vzduchu na dvou rovinách – vertikální a horizontální.; umístění jazyka na vertikální ose určuje míru otevřenosti vokálu (rozeznáváme otevřené, středové a nízké vokály), naopak díky poloze jazyka na ose horizontální se rozlišují samohlásky na přední, střední a zadní.³⁵ Posledním činitelem při produkci vokálu je míra labializovanosti, resp. zda jsou rty při artikulaci zaokrouhlené, či nikoliv.³⁶ Uveďme si například samohlásky [i], [e] a [ɛ], které se řadí mezi vokály přední. K úplnosti ještě dodejme, že se v literatuře můžeme pro tyto tři

---

²⁹ HRICSINA, Jan, *op. cit.*, s. 29.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² Pro zajímavost si ještě uveďme že se v anglickém jazyce zcela normálně setkáme s palatalizací i v jiných kontextech, např. přes hranu slova vlivem jodu; *What did you do?* [dɪdʒ ju:].

³³ SKARNITZL, Radek, ŠTURM, Pavel, VOLÍN, Jan, *op. cit.*, s. 93.

³⁴ ASHBY, Michael, MAIDMENT, John. *Úvod do obecné fonetiky*. [online]. Univerzita Karlova: Karolinum, 2016 [cit. 18.7.2023]. s. 63. ISBN 978-80-246-2322-1 Dostupné z: <https://web.s.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=2c2cae59-3a68-45ad-bfec-aae51388c16d%40redis&bdata=Jmxhbm9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#AN=1194931&db=e000xww> .

³⁵ SKARNITZL, Radek, ŠTURM, Pavel, VOLÍN, Jan, *op. cit.*, s. 47.

³⁶ *Idem*, s. 48.

samohlásky setkat také s označením *palatální vokály*.³⁷ Z logiky věci tedy vyplývá, že v procesu palatalizace vokálů půjde o posun výslovnosti samohlásky dopředu, resp. do míst, kde se nacházejí palatální vokály.

Proces palatalizace sledujeme i v určitých částech Portugalska (např. Beira Baixa, Alto Alentejo), kde je je vlivem tohoto jevu výslovnost přízvučného *u* realizována zavřenou přední zaokrouhlenou samohláskou [y], kterou známe například z francouzštiny. Podobně se modifikuje i výslovnost spřežky *ou* na [ø], kterou opět můžeme atestovat ve francouzštině.³⁸

V následující kapitole si objasníme význam procesu palatalizace pro vývoj konsonantů v portugalštině a v ostatních románských jazycích.

---

³⁷ZAMPAULO, André. *Palatal Sound Change in the Romance Languages : Diachronic and Synchronic Perspectives*. [online]. Oxford: Oxford University Press, [2019] [cit. 18.7.2023]. s 32. ISBN 9780192534293 Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/detail.action?docID=5891589> .

³⁸ CUNHA, Celso, CINTRA, Lindley, *op. cit.*, s. 29

PALATALIZACE V EVROPSKÉ PORTUGALŠTINĚ

1. Palatalizace v historickém kontextu evropské portugalštiny

Portugalština je románský jazyk, který společně s ostatními románskými jazyky vychází z jednotného základu – latiny. Musíme si ovšem uvědomit, že ve své podstatě existovaly vedle sebe dvě varianty latiny. První byla tzv. literární latina, která byla považována za spisovnou formu jazyka, druhou byla latina lidová užívaná obyvatelstvem na denní bázi. Rozdíl mezi literární a lidovou latinou, ze které postupně později vznikaly jednotlivé románské jazyky, se postupem času zvětšovaly.³⁹

Lidová latina prošla určitými systematickými hláskovými změnami, konkrétně palatalizace sehrála při vývoji lidové latiny (a tedy i všech románských jazyků) významnou roli. Je například zodpovědná za změnu výslovnosti /k/ před předními vokály /e/, /i/ a polosamohláskou /j/. Konkrétním příkladem může být latinské slovo *cēra* /kera/, které prošlo sérií hláskových změn od /k^hera/ přes /t^hjera/ a /t^hsera/ až po /tsera/. Tyto změny probíhaly postupně a v různých historických obdobích, pro představu si uvedme například přeměnu /k^h/ na palatálu /t^h/, která proběhla v 5. století, a její následný přechod v /t^h/ datovaný do století 6. a 7.⁴⁰ Právě přesun místa artikulace od /k/ na afrikátu /t^h/, je příkladem palatalizace.

Obdobným procesem prošla znělá velára /g/, která nabyla postupně podoby /dz/. Hricsina tento proces demonstruje na slově *gēnte*, ve kterém se výslovnost počáteční okluzivy /g/ vyvíjela přes /g^hente/, /d^hente/ a /d^hjente/ až na finální výslovnost /dzente/. Soudí se ovšem, že tato palatalizace /g/ je starší než v předchozím případě.⁴¹

K palatalizacím pak docházelo i nadále při vývoji od latiny k protorománským jazykům a následně k samotné portugalštině. Jako důležitý milník pro vývoj galicijsko-portugalského jazyka se uvádí palatalizace některých konsonantických skupin na [t^h], konkrétně se jedná o skupiny *pl-*, *cl-* a *fl-* na začátku slova.⁴² K úplnosti ještě doplňme, že u méně frekventovaných slov podlehl *l* v těchto skupinách rotacismu⁴³, jehož důsledkem je

---

³⁹HRICSINA, Jan, *op. cit.*, s. 32.

⁴⁰ *Idem.* s. 47.

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² TEYSSIER, Paul. *História da Língua Portuguesa*. 4. vyd. Lisabon: Livraria Sá da Costa Editora, 1990. s. 14.

⁴³ **Proces záměny určité hlásky za konsonant r.**

výslovnost [pr], [kr], a [fr].⁴⁴ Tyto hláskové změny datujeme do období mezi 8. a 12. stoletím.⁴⁵

Dnešní podobu nabyly jednotlivé výše uvedené afrikáty v různých historických obdobích. Pro tuto bakalářskou práci je důležité si vymezit přibližné období, ve kterém přešly afrikáty /tʃ/ a /dʒ/ na frikativy /ʃ/ a /ʒ/. Ačkoliv je samotná datace dosti problematická, předpokládá se, že původní /dʒ/ začalo přecházet ve frikativní /ʒ/ pravděpodobně⁴⁶ již ve 13. století.⁴⁷ Na dnešní podobu /ʃ/ přešla původní neznělá afrikáta /tʃ/ až v 17. a 18. století.⁴⁸ Od 18. století je starší afrikátní výslovnost /tʃ/ považována za regionální znak.⁴⁹

Výsledkem všech fonetických změn je v současné portugalštině přítomnost těchto pěti fonémických palatál: frikativní /ʃ/ a /ʒ/, nazální /ɲ/, laterální aproximantu /ʎ/ a aproximantu /j/.

---

⁴⁴ TEYSSIER, Paul, *op. cit.*, s. 14.

⁴⁵ *Idem*, s. 13.

⁴⁶ **V polovině 16. století se zcela jistě již tato afrikáta v portugalštině nevyskytovala.**

HRICSINA, Jan, *op. cit.*, s. 117.

⁴⁷ HRICSINA, Jan, *op. cit.*, s. 117.

⁴⁸ TEYSSIER, Paul, *op. cit.*, s. 53-54.

⁴⁹ NOLL, Volker. *O português brasileiro: formação e contrastes*. 1. vyd. Přeložil Mário Eduardo Viaro. São Paulo, Brazílie: Editora Globo S.A. 2008. s. 235. ISBN 978-85-250-4569-0.

2. Palatalizace v současné evropské portugalštině

Jak již bylo řečeno výše, současná portugalština disponuje pěti palatálami. V evropské portugalštině vzbuzuje pozornost pak zejména frekventovaná výslovnost palatál /ʃ/ a /ʒ/. V lusofonním prostředí se můžeme setkat s označením této výslovnosti výrazy *chiamento* a *chiado*.⁵⁰ Můžeme narazit i na označení *židovská výslovnost* nebo *chiante*⁵¹ *mourisca*.⁵² Poslední dva výrazy bývaly užívány v despektivním smyslu.

Nyní si uvedeme jednotlivá pravidla pro tuto výslovnost palatalizovaného /s/ a /z/ ve standardní evropské portugalštině. V portugalštině může slabika začínat těmito čtyřmi fonémy: /s/, /z/, /ʃ/ a /ʒ/.⁵³ Jejich rozlišovací funkce se ovšem ztrácí v koncové pozici slabiky⁵⁴, ve které je výslovnost podmíněna hláskovým okolím.⁵⁵ Vzhledem k tomu, že ve všech případech jde o archifonémy, budeme od této chvíle užívat, pokud nebude uvedeno jinak, jen ‚palatalizace /s/‘.

Jedním z jevů, se kterým musíme počítat pro správné užívání u palatalizace /s/, je tzv. *navazování*. Na konci slova, stejně jako na konci slabiky, se před neznělým konsonantem i na konci slova před pauzou realizuje bez výjimky jako [ʃ] (např. *os pais, mestre, falas*). Pokud se ale archifoném /s/ vyskytne v intervokálním postavení, realizuje se vlivem *vázání* výslovností znělé alveolární frikativy [z]. Ke znělé výslovnosti [ʒ] dochází před znělým konsonantem následující slabiky či následujícího slova.⁵⁶

Musíme si ovšem uvědomit, že výše uvedená pravidla jsou popsána pro standardní evropskou portugalštinu vzdělané lisabonské vrstvy⁵⁷.⁵⁸ Mezi standardní a hovorovou variantou ovšem existují zcela přirozeně určité rozdíly. V hovorové mluvě se například

---

⁵⁰ *Idem*, s. 62.

⁵¹ **Běžně se i používá jen slovo *chiante*, někdy psáno *chianti*.**

⁵² NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 231.

⁵³ LIPSKI, John M. External History and Linguistic Change: Brazilian Portuguese -s. *Luso-Brazilian Review*. [online]. 12. vyd. Wisconsin, USA: University of Wisconsin Press. 1975, č. 2 [cit. 14.6.2023]. s. 213 ISSN 00247413. Dostupné z: <https://www-jstor-org.ezproxy.is.cuni.cz/stable/3512943?sid=primo>.

⁵⁴ **V literatuře se setkáme i s užíváním termínů *implozivní pozice* či *postvokální pozice*.**

⁵⁵ LIPSKI, John M., 1975, *op. cit.*, s. 213.

⁵⁶ TLÁSKAL, Jaromír, *op. cit.*, s. 121-123.

⁵⁷ **Často označováno jako *português europeu padrão*.**

⁵⁸ TLÁSKAL, Jaromír, *op. cit.*, s. 36.

archifoném /s/ na konci slova před [ʃ], [ʒ] a [R] vypouští.⁵⁹ Běžně tedy můžeme slyšet Portugalce vyslovovat *os chás* [u 'ʃaʃ], *os julgados* [u zuʔ'gaduʃ] nebo *as rãs* [v 'Rẽʃ] právě tímto způsobem. V hovorové komunikaci dále dochází k tomuto zjednodušení i uvnitř slova, kde se *s* nachází ve se skupině *-sc-*. Tehdy se normativní výslovnost [sʃ] zjednodušuje na [ʃ] (tedy např. *descer* [di'ʃer]).

V otázce vzniku fenoménu palatalizace /s/ existuje více teorií, ovšem pro nás bude stěžejní datace rozšíření, která nám poslouží v rámci následující kapitoly. Jako zcela jistě generalizovanou ji přibližně v polovině osmnáctého století popsal António Verney ve svém díle *Verdadeiro método de estudar*.⁶⁰ Alofonické /ʃ/, resp. /ʒ/, bylo též charakteristické spíše pro městské oblasti v kontrastu k oblastem venkovským a podobně jako mnoho jiných jazykových inovací se tento fenomén s nejvyšší pravděpodobností šířil z jihu země.⁶¹ Jako nepřímý důkaz nám může posloužit jazyková situace v severních částech Portugalska, kde stále existují oblasti⁶², ve kterých se výše uvedená pravidla pro palatalizaci /s/ neuplatňují a užívají se výlučně nepalatalizované formy.⁶³ Porovnejme například standardní a severoportugalskou výslovnost spojení *três casas*. Ve standardní portugalštině je výslovnost tohoto spojení [ˌtɾɛʃ 'kazɐʃ], kdežto v severních oblastech bude tato kombinace vyslovena jako [ˌtɾɛʒ 'kazɐʒ].⁶⁴

Vedle těchto nepalatalizovaných forem narážíme v určitých částech Portugalska i na dialektální realizace starších výslovností palatálních afrikátních fonémů /tʃ/ a /dʒ/ na místo standardních frikativ /ʃ/ a /ʒ/. S neznělou palatální afrikátou se setkáme v částech severovýchodního Portugalska.⁶⁵ Jako příklad si uvedeme výslovnost slova *chá* ['tʃa]. Rozšíření jejího znělostního protějšku se zdá být poměrně omezené, a to zejména na určité příhraniční oblasti.⁶⁶ V tomto případě by mělo být slovo *janela* vyslovené jako [dʒv'nelɐ].

---

⁵⁹ *Idem*, s. 122.

⁶⁰ HRICSINA, Jan, *op. cit.*, s. 166.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² **Portugalština v této oblasti je často označována jako *português setentrional*.**

⁶³ EMILIANO, António. *Fonética do Português Europeu: Descrição e Transcrição*. 1. vyd. Lisboa: Guimarães Editores S.A, 2009. s. 254. ISBN 978-972-665-614-2.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ HRICSINA, Jan, *op. cit.*, s. 166.

⁶⁶ CUNHA, Celso, CINTRA, Lindley, *op. cit.*, s. 43.

PALATALIZACE V BRAZILSKÉ PORTUGALŠTINĚ

Podobně jako pro evropskou variantu je palatalizace charakteristická i pro území Brazílie. V tomto smyslu, což se ukáže také později, je brazilská portugalština bohatší. Postupně se budeme zabývat pouze nejvýznačnějšími případy pro brazilskou portugalštinu.

V následujících kapitolách budeme čerpat ze pouze sekundárních pramenů (atlasy, lingvistické studie aj.). Při popisu výskytu jednotlivých jevů se budeme držet administrativního dělení Brazílie na regiony podle IBGE zmíněného v úvodu. Je důležité zdůraznit, že ze sociolingvistického hlediska ale hranice států a regionů neodrážejí hranice jednotlivých dialektů. Rozdělení do regionů bylo zvoleno čistě z důvodu přehlednosti. Pro názornost si představme jedno ze zjednodušených dialektologických dělení Brazílie podle Antenora Nascentese.

Obr. 1 Jazykové oblasti Brazílie (dělení navrhnuté Antenorem Nascentesem) ⁶⁷

⁶⁷ Areas linguísticas do Brasil (divisão proposta por Antenor Nascentes). In: CUNHA, Celso, CINTRA, Lindley. *Nova gramática do português contemporâneo*. [online]. 7. vyd. Rio de Janeiro: Lexikon Editora Digital, 2017 [cit. 21.7.2023]. s. 33. ISBN 978-85-8300-031-0. Dostupné z: <https://ia800706.us.archive.org/12/items/NovaGramticaDoPortugusContemporneo/Nova%20gram%C3%A1tica%20do%20portugu%C3%AAs%20contempor%C3%A2neo%20.pdf>.

1. Palatalizace /s/ a /z/ v brazilské portugalštině

Palatalizace /s/ není pro brazilskou portugalštinu oproti evropské variantě typická a je snad vůbec po fonetické stránce jedním z nejsignifikantnějších rozdílů mezi oběma variantami. Její rozšíření do koncentrovaných a více méně izolovaných center její generalizované formy implikuje, že se bude jednat o jev nikoliv původní, nýbrž dovezený. Dále ale uvidíme, že otázka výskytu i samotného původu tohoto jevu je poměrně složitá.

Pokud jde o pravidla palatalizace /s/ na území Brazílie, jsou téměř identická jako v případě evropské portugalštiny. K palatalizaci /s/ dochází před neznělými konsonanty, stejně jako na konci slov, a realizuje se frikativou [ʃ]. Palatalizaci /z/ způsobuje následující znělý konsonant a následkem je výslovnost frikativy [ʒ]. Palatalizace tedy způsobí, že se např. slova *visto*, *dois*, *mesmo* a *os bois* vysloví jako [ˈviʃtu], [ˈdojʃ], [ˈmezmu] a [uzˌˈbojʃ]. Všimněme si, že pravidlo se uplatňuje, stejně jako v Evropě, i přes hranu slova (viz *os bois*). K palatalizaci nedochází⁶⁸ v intervokálním postavení. Např. ve spojení *os amigos* se určitý člen vysloví vlivem následujícího vokálu jako [uzˌˈamiguʃ].⁶⁹

Jediným rozdílem v pravidlech palatalizace /s/ mezi brazilskou a evropskou variantou je zachování apikální výslovnosti před následujícím [s].⁷⁰ Porovnejme portugalskou a brazilskou výslovnost slova *descer*. V Portugalsku se setkáme s výslovností [dĩˈʃser], popř. [dĩˈʃer], naproti tomu v Brazílii zaslechneme nepalatalizovanou realizaci [deˈser].

Představená pravidla jsou uplatňována při *generalizovaném* uplatňování této výslovnosti a považují se za standardní. Užívání těchto pravidel je poměrně relativní a od oblasti k oblasti se tato pravidla mohou diametrálně lišit. Předtím, než si představíme historické pozadí tohoto jevu, se zaměříme na jeho diatopickou distribuci. Ukazuje se totiž, že se jednotlivé oblasti v původu a dataci tohoto fenoménu liší.

---

⁶⁸ Typicky k němu nedochází.

⁶⁹ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 62.

⁷⁰ *Idem*, s. 233.

1.1. Výskyt palatalizace /s/ a /z/ v Brazílii

Prvním regionem, kterým se budeme zabývat, je region Jižní Brazílie. Ten je charakteristický téměř exkluzivní výslovností apikálního /s/. S naprostou jistotou toto můžeme konstatovat o státu Rio Grande do Sul, ve kterém se v žádné ze zkoumaných oblastí nevyskytuje generalizovaná palatalizovaná výslovnost /s/. Stejná situace platí i pro nejsevernější stát tohoto regionu – Paraná. Jedinou významnější výjimku v rámci tohoto státu představuje město Ponta Grossa, kde se palatalizace ve vyskytuje ve vyšší míře.⁷¹

Ve státě Santa Catarina se ovšem situace mění. Ačkoliv rozšíření tohoto jevu nezasahuje celé území tohoto státu, zcela jednoznačně převládá na pobřeží a zasahuje i na ostrov Santa Catarina, na kterém se rozléhá i samotné hlavní město státu – Florianópolis.⁷² Tento poměrně hustě obydlený pobřežní pás je zhruba sto třicet kilometrů dlouhý a široký od dvaceti do třiceti kilometrů. V kontextu pobřeží Santa Catariny můžeme u Oswalda A. Furlana narazit na označení tohoto dialektu jako *falar do centro*.⁷³

Podle *Atlas Linguístico-Etnográfico da região Sul do Brasil* je tento pás vymezen městy Itajaí a Imbituba, mezi kterými se nachází i výše zmíněný ostrov Santa Catarina.⁷⁴ Furlan ovšem vymezuje hranice tohoto dialektu městy Piçarras a Garopaba.⁷⁵ Tím posunuje celé sto třicet kilometrův pásmo výskytu asi o dvacet kilometrů na sever. V omezené míře se můžeme také setkat i s pár oblastmi ve vnitrozemí státu Santa Catariny, které vykazují podobné lingvistické tendence jako pobřežní oblasti.⁷⁶ Jde např. o menší město São Joaquim, ve kterém byla zachycena palatalizace ve všech čtyřech modelových případech, nebo také v São José do Cedro na samém západě státu u hranic s Argentinou.⁷⁷

---

⁷¹ ALTENHOFEN, Cléo Vilson, KOCH, Walter, SILFREDO KLASSMANN, Mário. *Atlas Linguístico-Etnográfico da Região Sul do Brasil – ALERS: Cartas Fonéticas e Morfosintáticas*. 2. vyd. [online] [cit. 17.6.2023]. Porto Alegre: Editora da Universidade Federal de Santa Catarina, 2011. s. 137. ISBN 978-85-328-0557-7 Dostupné z: <https://lume.ufrgs.br/bitstream/handle/10183/232185/000816277.pdf?sequence=1&isAllowed=y> .

⁷² *Ibidem*.

⁷³ FURLAN, Oswaldo A. 250 ANOS DE INFLUÊNCIA AÇORIANA NO PORTUGUÊS DO BRASIL. *Revista Ágora*. [online]. Vitória: Universidade Federal do Espírito Santo, 2018, č. 27 [cit. cit. 5.4.2022]. s. 24. Dostupné z: https://www.brapci.inf.br/repositorio/2017/05/pdf_896d3a9084_0000014956.pdf.

⁷⁴ ALTENHOFEN, Cléo Vilson, KOCH, Walter, SILFREDO KLASSMANN, Mário, *op. cit.*, s. 137.

⁷⁵ FURLAN, Oswaldo A., *op. cit.*, s. 24.

⁷⁶ ALTENHOFEN, Cléo Vilson, KOCH, Walter, SILFREDO KLASSMANN, Mário, *op. cit.*, s. 137.

⁷⁷ *Ibidem*.

V severněji položeném regionu – Jihovýchodní Brazílii – můžeme najít dvě epicentra výskytu generalizované palatalizace /s/. Prvním je přístavní město Santos ve státě São Paulo.⁷⁸ Avšak pro tento stát je charakteristická apikální výslovnost [s] a v rámci São Paula se tak jedná o jediné město, ve kterém se uplatňuje generalizovaná palatalizace /s/. Druhou oblastí výskytu je pak stát Rio de Janeiro, ovšem jeho rozšíření po celém státu není stejné. Například ve městě Parati na samém západě jmenovaného státu se s palatalizací vůbec nesečkáme, na severu státu se pak frekvence pohybuje okolo 27 %.⁷⁹ Vlastním centrem je pak stejnojmenné hlavní město – Rio de Janeiro – ve kterém frekvence užívání palatalizované formy dosahuje 85,4 %.⁸⁰

Samotné ohraničení rozšíření tohoto fenoménu je velmi problematické. Z výše uvedeného můžeme usoudit, že frekvence palatalizovaného /s/ bude zcela jistě stoupat ve směru k Rio de Janeiro, přičemž v samotném městě bude nejvyšší. Podobné znaky bude pravděpodobně vykazovat i jeho metropolitní oblast, tedy Baixada Fluminense, Leste Fluminense (tedy včetně města Niterói) a Serrana (např. města Petrópolis a Teresópolis, tedy města historicky spojena s politickou mocí obou císařů). Toto můžeme předpokládat i vzhledem k tomu, že podle některých zdrojů se tato výslovnost užívá také na jihu státu Minas Gerais.⁸¹ V tomto případě by se tak mohlo logicky jednat o oblast, která leží blízko jmenovaného Rio de Janeiro. Nesmíme ovšem ani zapomenout na názor významného lingvisty Johna M. Lipského, který přičítá rozšíření tohoto jevu celému státu Rio de Janeiro.⁸² Podobně se můžeme domnívat, že se fenomén nebude vyskytovat pouze v přístavním městě Santos, ale v celém jeho okolí zvaném Baixada Santista.

V severněji položeném regionu Nordeste je poměrně složité popsat lingvistické charakteristiky zejména kvůli jazykové rozmanitosti, kterou tato oblast vykazuje. Zároveň se jedná o region složený z různě velkých administrativních celků. Zjednodušeně lze říci, že se jedná z lingvistického hlediska o přechodný region (port. *região intermediária*) mezi jihovýchodním a severním regionem.⁸³

---

⁷⁸ NOLL, Volker, op. cit., 66.

⁷⁹ *Idem*, s. 64.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ SILVA, Rosangela Villa da. *Aspectos da Pronúncia do <S> em Corumbá - MS: uma abordagem sociolingüística*. [online]. São Paulo Arte & Ciência, 2004 [cit. 17.7.2023]. s. 30. ISBN 8574731374. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=srYBjaMCdrQC&printsec=copyright&hl=cs#v=onepage&q&f=false> .

⁸² LIPSKI, John M., 1975, *op. cit.*, s. 213.

⁸³ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 66.

Tento region se vyznačuje nejednoznačnou realizací /s/ v postavení před konsonantem a je možné se setkat s oběma variantami – palatalizovanou i alveolární, tj. [ʃ] i [s].⁸⁴ S jistotou tedy nelze říci, zda mluvčí upřednostní vyslovení například slova *gostar* jako [gɔʃ 'ta^x] nebo [gɔs'ta^x].⁸⁵ Palatální výslovnost se objevuje s větší frekvencí především před neznělými konsonanty, zvláště pokud se jedná o [t], ale také před znělými [l], [d] a [n].⁸⁶ V uplatnění či neuplatnění palatalizované výslovnosti hraje roli též eufonie.⁸⁷ Ve státech Rio Grande do Norte a Paraíba se /s/ palatalizuje výhradně před /t/.⁸⁸ Tendenci k palatalizaci vykazuje také město Salvador.⁸⁹ V koncové pozici je situace poněkud ještě o něco komplikovanější.

Podle *Atlas Linguístico de Pernambuco* existuje palatalizace /s/ v implozivní pozici v rámci státu Pernambuco výhradně ve městě Recife, směrem od pobřeží výskyt /ʃ/ v koncové pozici klesá a zhruba po 80kilometrech převažuje opět alveolární varianta /s/.⁹⁰ Zdá se, že stejný vzorec kopíruje /s/ také v prekonsonantní pozici.⁹¹ Naproti tomu existují zdroje, které tvrdí, že existuje tendence k palatální výslovnosti finálního -s v Pernambuco obecně, ale i v ve státě Alagoas.⁹² Ve městě Salvador výslovnost koncového -s osciluje mezi [s] a [ʃ].⁹³ V ostatních oblastech tohoto regionu převládá u mluvčích spíše apikální realizace /s/ v koncové pozici.⁹⁴ Například v Ceará se alofonní [ʃ] vyskytuje pouze uvnitř slova.⁹⁵

Zjednodušeně můžeme říci, že se generalizovaná výslovnost palatalizovaného /s/ bude týkat zcela jistě města Recife⁹⁶ a jeho okolí. Vedle státu Pernambuco bude tendence k

---

⁸⁴ *Idem*, s. 64.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ LIPSKI, John M. Final s in Rio de Janeiro: Innovation or Imitation? *Hispanic Review*. [online]. 44. vyd. Pennsylvania, USA: University of Pennsylvania Press. 1976. No. 4 [cit. 16.6.2023]. s. 358. ISSN 00182176. Dostupné z: <https://www-jstor-org.ezproxy.is.cuni.cz/stable/472356?sid=primo&seq=2>.

⁸⁹ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 64.

⁹⁰ SÁ, Edmilson José de. *Atlas linguístico de Pernambuco (AliPE)*. [online]. João Pessoa: Universidade Federal da Paraíba, 2013 [cit. 7.5.2023]. s. 227. Dostupné z: https://alib.ufba.br/sites/alib.ufba.br/files/sa_alipe.pdf.

⁹¹ *Idem*. s. 251-252.

⁹² NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 64.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Idem*, s. 65.

⁹⁵ NETO, Serafim da Silva. *A LÍNGUA PORTUGUESA NO BRASIL: PROBLEMAS*. Rio de Janeiro: Livraria Académica. 1960. s. 50.

⁹⁶ Noll v této oblasti považuje pouze město Recife za oblast s generalizovanou palatalizovanou realizací /s/.

výslovnosti palatalizovaných alofonů existovat též ve státě Alagoas.⁹⁷ Pravděpodobně se bude víceméně vyskytovat i v samotném Salvadoru.⁹⁸ Mimo tyto oblasti, tedy obecně mezi státy Bahia až po Maranhão, se budeme moci setkat s alofonem [ʃ] v určitých hláskových kontextech, a to pravděpodobně pouze uprostřed slova.⁹⁹

Nyní se dostáváme do Severního regionu, ve kterém je opět víceméně zastoupena alofonní varianta [ʃ] ve větší míře. Pro okolí ústí řeky Amazonky je charakteristická generalizovaná výslovnost [ʃ], týká se to konkrétně hlavního města státu Pará – Belému a taktéž hlavního města stápu Amapá – Macapá.¹⁰⁰ Pozoruhodné je, že podle dostupných pramenů belémští mluvčí libovolně zaměňují alofony [ʃ] a [ʒ] bez ohledu na znělost následujícího konsonantu.¹⁰¹ Dále se s poměrně zajímavým úkazem setkáme proti proudu řeky Amazonky. V tomto směru totiž dochází postupně k poklesu frekvence a tendence k palatalizaci /s/, ovšem stále převažuje a zdá se být víceméně generalizovaná.¹⁰² Ve dvou velkých amazonských městech Santarému (PA) a Paritinsu (AM) se pak můžeme setkat s oběma realizacemi, alofonní [ʃ] ovšem stále převládá.¹⁰³ Asi sedm set padesát kilometrů výše proti proudu řeky se v metropoli Manausu setkáme s podobnou situací, kterou známe ze Severovýchodního regionu, tj. s apikální i palatální realizací v prekonsonantní pozici a v koncové pozici už pouze jen s alveolárním [s].¹⁰⁴ Marins tamější situaci upřesňuje a tvrdí, že se můžeme v Manausu setkat v prekonsonantní pozici s alveolární i palatalizovanou variantou se zhruba stejnou frekvencí a v koncové pozici se s palatalizací setkáme zhruba ve třetině případů.¹⁰⁵

NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 66.

⁹⁷ CALLOU, Dinah, LEITE, Yonne. *Como falam os brasileiros*. 4. vyd. Rio de Janeiro: Zahar, 2002. s. 32. ISBN 97885711106505.

⁹⁸ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 64-65.

⁹⁹ *Idem*, s. 65.

¹⁰⁰ *Idem*, s. 64.

¹⁰¹ SAMSON, Márcia Cristina Almeida Van, BENTES, Priscila Ferreira. DA CORTE PORTUGUESA À TERRA DO AÇAÍ: O “S” CHIADO NA FALA PARAENSE. *ANAIS DO VI SERGEL*. [online]. 1. vyd. Belém: Universidade Federal do Pará, 2017, [cit. 17.6.2023]. s. 156. ISBN 978-85-64233-17-1 Dostupné z: https://livroaberto.ufpa.br/jspui/bitstream/prefix/195/1/Livro_AnaisSergelSeminario.pdf

¹⁰² NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 64-66.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Idem*, s. 65.

¹⁰⁵ MARINS, Flávia Santos, MARGOTTI, Felício Wessling. Comportamento fonético-fonológico do /S/ pós-vocálico em Manaus. *Revista Investigações*. [online]. 25. vyd. Universidade Federal de Pernambuco, 2012. č.2 [cit. 16.6.2023]. s. 264-265. ISSN 2175-294X. Dostupné z: <https://periodicos.ufpe.br/revistas/INV/article/view/348>.

Situace v rámci samotného státu Amazonas mimo Manaus je mnohem komplexnější. Pravděpodobně kvůli velkým vzdálenostem se setkáme s rozmanitou variací výslovností /s/ před konsonantem. Mezi města s převažující realizací /ʃ/ patří již uvedený Parintins, dále Bercelos a Itacoatiara.¹⁰⁶ V ostatních zkoumaných městech¹⁰⁷ spíše převažuje alveolární realizace.¹⁰⁸ Za zmínku stojí, že i v těchto oblastech, pro které palatalizace není charakteristická, převažuje [ʃ], pokud se nachází /s/ po vokálu a před [t], avšak u konsonantů [p] a [k] toto pravidlo neplatí.¹⁰⁹

Podobný jev byl zaznamenán i ve státě Rondônia, pro který je spíše typická apikální výslovnost. Například u slova *costa* byly zaznamenány výslovnosti ['kɔʃtɐ] i ['kɔstɐ].¹¹⁰ V koncové pozici se archifoném realizuje alveolárně.¹¹¹ Na druhou stranu Noll ve své publikaci zakresluje do státu Rondônia obě varianty výslovnosti v postvokálním i koncovém postavení.¹¹² Podobný případ byl atestován i ve státu Acre, kde se ve můžeme setkat s alofonním [ʃ] např. ve slově *estrada*, nikoliv již ovšem např. ve slově *esquerda*.¹¹³ Ve státě Roraima se [ʃ] taktéž vyskytuje pouze v implozivní pozici uvnitř slova.¹¹⁴

Co se týče jazykové situace ve státě Tocantins, lze předpokládat, že bude poměrně komplexní vzhledem k tomu, že jím prochází hned několik izoglos (viz výše přiložená mapa). Můžeme předpokládat, že oblasti státu Tocantins, kam zasahuje amazonský a bahijský dialekt (baiano)¹¹⁵, budou vykazovat podobné znaky, tedy např. palatalizaci /s/.

---

¹⁰⁶ *Idem*, s. 262.

¹⁰⁷ **Tefé, Benjamim Constant a Manacapuru.**

¹⁰⁸ MARINS, Flávia Santos, MARGOTTI, Felício Wessling, *op. cit.*, s. 262.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ TELES, Iara Maria, RAZKY, Abdelhak, COIMBRA, Diego. ESTADO DA ARTE DO PROJETO ATLAS LINGUÍSTICO DE RONDÔNIA. *Working Papers em Linguística*. [online]. 23. vyd. Florianópolis: Universidade Federal de Santa Catarina, 2022, č. 1 [17.6.2023]. s. 101. ISSN 1984-8420 Dostupné z: <https://periodicos.ufsc.br/index.php/workingpapers/article/view/78355/51602> .

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 65.

¹¹³ NOLASCO, Daniele de França, HOSOKAWA, Antonieta Buriti de Souza. CARTAS FONÉTICAS DO MUNICÍPIO DE PORTO ACRE. *Revista Philologus*. [online]. Rio de Janeiro: : CiFEFiL, 2011 [cit. 21.7.2023]. s. 250. ISSN 1413-6457. Dostupné z: <http://www.filologia.org.br/revista/51supl/23.pdf> .

¹¹⁴ TELES, Ana Regina Torres Ferreira. *Cartografia e Georreferenciamento na Geolinguística: revisão e atualização das regiões dialetais e da rede de pontos para a elaboração do Atlas Linguístico do Brasil formuladas por Antenor Nascente*. [online]. Salvador: Universidade Federal da Bahia, 2018 [cit. 21.7.2023]. s. 49. Dostupné z: https://alib.ufba.br/sites/alib.ufba.br/files/tese_completa_ana_regina_teles.pdf .

¹¹⁵ **Totéž se můžeme domnívat i o severu státu Minas Gerais.**

Tuto tezi lze podpořit také informacemi, které máme o Středozápadním regionu. První oblastí, ve které se užívá alofonní [ʃ], je sever a severovýchod státu Goiás, ve které existuje vliv mluvčích ze severovýchodu.¹¹⁶ Všimněme si, že tato informace je v souladu s mapou Antenora Nascentese.

Další oblastí Středozápadního regionu, pro kterou je typická generalizovaná palatalizovaná výslovnost /s/, tedy před konsonantem i v koncovém postavení, je území Baixada Cuiabana (MT).¹¹⁷ Almeida dokonce zaznamenává i palatalizovanou výslovnost fonému /s/ v intervokálníce pozici, po retroflexivě, v kombinaci *-sci-* a někdy též na začátku slova, na druhou stranu ovšem uznává, že mluvčí užívají v těchto případech i nepalatalizovanou formu.¹¹⁸ Dalším specifikem této oblasti je také tendence výslovnosti neznělého /ʃ/ před znělou souhláskou.¹¹⁹ Příkladem může být slovo *rasga*, které se v této oblasti vyslovuje jako [ˈraʃga].¹²⁰ Nedochozí tedy k asimilaci znělosti, kde by měla být správná výslovnost znělé frikativy.

Otázkou zůstává, jaký stav vykazují ostatní oblasti Mato Grossa. Ku příkladu v Barra dos Garças vzdáleném zhruba 550 kilometrů od Cuiabá se palatalizuje zejména před /k/ a /t/.¹²¹ Při výzkumu lingvistické situace se ukázalo, že v Cáceres a přilehlé oblasti Porto do Limão, vzdálených zhruba 220 kilometrů od Cuiabá, se stále vyskytuje palatální výslovnost.¹²²

---

¹¹⁶ ROSA, Gian Luigi De, CHULATA, Katia de Abreu, et al. *De volta ao futuro da lingua portuguesa. Atas do V SIMELP - Simpósio Mundial de Estudos de Língua Portuguesa*. [online]. Lecce: Università del Salento, 2017 [cit. 17.7.2023]. s. 590-591. ISBN 978-88-8305127-2 Dostupné z: <http://siba-ese.unile.it/index.php/dvaf/article/view/18209/15546> .

¹¹⁷ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 65.

¹¹⁸ SANTIAGO ALMEIDA, Manoel Mourivaldo. As Consoantes do Português Falado no Vale do Cuiabá. *Signum. Estudos da Linguagem*. [online]. 7. vyd. Londrina, Paraná, Brazílie: Universidade Estadual de Londrina. 2004. č. 1 [16.6.2023]. s. 153-154. ISSN 2237-4876 Dostupné z: <https://ojs.uel.br/revistas/uel/index.php/signum/article/view/3880/3119>.

¹¹⁹ *Idem*, s. 154.

¹²⁰ *Idem*, s. 158.

¹²¹ MAGALHÃES, Marly Augusta Lopes de, NETO, Aníbal Monteiro de Magalhães, et al. *Aspectos Fonológicos Da Variedade Linguística de Barra Do Garças-MT*. [online] Jundiá, São Paulo: Paco e Littera. 2021 [cit. 16.6.2023]. s. 56. ISBN 9786558402053. Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/reader.action?docID=6587310&ppg=51&pq-origsite=primo> .

¹²² DEUS, Regiene Aracanzo de. *As ocorrências das africadas [tʃ] e [dʒ] em Cáceres e distrito Porto Limão*. [online] Cáceres: Universidade do Estado de Mato Grosso. 2018 [cit. 16.6.2023]. s. 45. Dostupné z: <http://portal.unemat.br/media/files/Regiene-Aracanzo-de-Deus.pdf> .

Poslední oblastí tohoto regionu, ve které mluvčí užívají generalizovanou palatalizovanou výslovnost /s/, je město pohraniční Corumbá ve státě Mato Grosso do Sul. Tato výslovnost se vyskytuje i v některých lokalitách Pantanalů.¹²³

Z výše uvedených charakteristik regionů nám vyplývá, že se palatalizace /s/ týká zejména Severního a Severovýchodního regionu. V ostatních regionech se oblasti s přítomností fenoménu vyskytují izolovaně, konkrétně jde o Rio de Janeiro a jeho okolí, pobřeží Santa Catariny, oblasti Baixada Cuiabana a města Santos a Corumbá. Můžeme také spekulovat o významu přesahu bahijského dialektu za hranice Severovýchodního regionu, což se ostatně potvrdilo i v případě severovýchodu státu Goiás.

V níže uvedené mapě jsou tmavě zelenou barvou zakresleny přibližné výskyty generalizované palatalizace /s/, které vycházejí z dosud uvedených informací. Jak jsme si mohli všimnout, negeneralizovaná palatální výslovnost /s/ je poměrně složitě systematizovatelná a vymezení výskytu, byť přibližného, je samo o sobě velmi komplikované. Tato skutečnost ovšem neplatí pro její generalizovanou realizaci, u které máme poměrně přesné údaje o výskytu. Z geografické distribuce je zřejmé, že se generalizovaná forma vyskytuje na území Brazílie ostrůvkovitě. K úplnosti ještě doplňme, že původní nezpracovaná slepá mapa, která bude užívána i k nastínění výskytu dalších jevů v následujících kapitolách, pochází z volně přístupného zdroje.

Obr. 2. Přibližný výskyt generalizované palatalizace /s/ ¹²⁴

¹²³ SILVA, Rosangela Villa da, *op. cit.*, s. 34.

1.2. Původ palatalizace /s/ a /z/ na brazilském území

Brazilská portugalština vzniká formálně v šestnáctém století s objevením a následným osidlováním jihoamerického kontinentu Portugalci. V tomto období ještě neexistovala v portugalštině palatalizovaná forma /s/.

V otázce původu této výslovnosti převažuje názor, že jde o jev přivezený a implementovaný do několika konkrétních dialektů brazilské portugalštiny. Nasvědčují tomu jak historické prameny, tak i samotná logika věci. V první řadě je to fakt, že v době, kdy se brazilská portugalština rodila, tj. v 16. stol., ještě v evropské portugalštině palatalizace /s/ neexistovala. Dále tomu nasvědčuje fakt, že se palatalizace vyskytuje na poměrně izolovaných územích (zejm. pobřeží) oddělených od sebe dialekty, které tímto jevem nedisponují. Původ a datování této hláskové změny v různých brazilských regionech se tudíž pravděpodobně liší. Naproti tomu existují ale i autoři, kteří zastávají názor, že uvedený jev je inovací brazilské portugalštiny.

1.2.1. Původ palatalizace v Riu de Janeiru

Jako první si představíme původ palatalizace /s/ v Riu de Janeiru. Jako milník se uvádí přesun královského dvora do Brazílie. K němu došlo v roce 1807, kdy se Jan VI. vzhledem k probíhajícím napoleonským válkám na evropském kontinentu a následnému vpádu napoleonských vojsk do Portugalska rozhodnul přehodit společně s dvořany do Ria de Janeira – nově ustanoveného hlavního města portugalského impéria.¹²⁵ Odhaduje se, že celkový počet nových přistěhovalců se pohyboval okolo patnácti tisíc.¹²⁶ Riodejaneirská šlechta začala následně napodobovat jazyk portugalských dvořanů, neboť mu přikládala větší prestiž, a jelikož jazyk, kterým dvořané hovořili, již na fonetické rovině obsahoval palatalizaci /s/, pronikla takto tato realizace do brazilské portugalštiny v oblasti Ria de Janeira^{127, 128}.

Je do určité míry s podivem, že byla evropská varianta vnímána jako prestižní vzhledem k tomu, že to byl jazyk kolonizátorů. John M. Lipski představuje zejména tři skutečnosti,

---

¹²⁴ User:Golbez. Blank map of the states of Brazil, useful for labeling in other languages. In: *Wikipedia Commons* [online]. [cit. 22.7.2023]. Dostupné z:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Brazil_states_blank.png. Upraveno.

¹²⁵ KLÍMA, Jan. *Brazílie*. Praha: Libri, 2003. s. 55-56. ISBN 8072771760.

¹²⁶ *Idem*, s. 56.

¹²⁷ Významným zastáncem tohoto názoru je např. John M. Lipski.

¹²⁸ HRICSINA, Jan, *op. cit.*, s. 166.

kteře vysvětlují, proč se vztah Brazilců k jinak nenáviděné koruně změnil. Prvním je fakt, že panovník Jan VI. byl vůbec prvním evropským panovníkem, který vstoupil na americkou půdu, na které byl i slavnostně přivítán. Druhým důvodem je zavedení řady reforem, které zliberalizovaly obchodní výměnu¹²⁹. Posledním důvodem je přesun hlavního města impéria do samotné Brazílie, což se zcela jistě pozitivně odrazilo v identitě tamějších obyvatel.¹³⁰

Skutečnost, že palatalitované /s/ bývá asociováno s prestiží, se ostatně projevuje i v současnosti, neboť se ukazuje, že samotná distribuce jevu je i v dnešní době do značné míry závislá na dosaženém vzdělání, a tedy také na socioekonomickém pozadí mluvčího. Tento fakt potvrzují i údaje o frekvenci tohoto fenoménu rámci Ria de Janeiro. Například se ukázalo, že průměrná frekvence výskytu alofonní varianty v metropoli byla 85,4 % případů, zatímco u vzdělanějších sociálních tříd pak dosahovala až 97,4 %.¹³¹ Tuto souvislost lze vysvětlit také z historického hlediska a to skutečností, že již na začátku devatenáctého století existovala snaha prosadit, resp. upřednostnit, tento jev v plánovaném vzdělávacím systému Ria de Janeiro.¹³² Ukazuje se ovšem, že povědomí o prestiži není omezeno pouze v rámci Ria de Janeiro, ale je přítomné i za jeho hranicemi. Například v samotné amazonské metropoli Manaus uplatňují výslovnost palatalizovaného /s/ právě více lidé s vyšším vzděláním.¹³³ Z těchto všech údajů logicky vyplývá, že palatalizovaná výslovnost /s/ bude pravděpodobně více příznačná i pro formální promluvy. Uvedený předpoklad potvrzuje i jedno ze zjištění lingvistické studie ve městě Belém, kde se ukázalo, že existuje tendence zvyšovat ještě více důslednost palatalizované výslovnosti /s/ během formálních situací.¹³⁴

Prezentovaná fakta tedy potvrzují, že palatalizace /s/ je spojována s vyššími socioekonomickými třídami, a proto je velmi pravděpodobné, že se tento jev šířil v rámci společnosti vertikálně shora dolů, tedy od nejvyšších až po nejnižší společenské vrstvy, na což také Lipski ostatně poukázal. Bylo by ovšem chybné se domnívat, že snaha upřednostňovat tuto variantu se historicky týkala pouze vyšších vrstev společnosti, snaha prosadit tuto výslovnost existovala i v rámci společenského života širší veřejnosti. Například

---

¹²⁹ **Tyto kroky zahájil už při svém krátkém pobytu v Salvadoru, kde byla nucena strávit kvůli bouře královská flotila několik týdnů při plavbě do cílového Ria de Janeiro.**

¹³⁰ LIPSKI, John M., 1975, *op. cit.*, s. 216-218.

¹³¹ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 64.

¹³² LIPSKI, John M., 1975, *op. cit.*, s. 218.

¹³³ MARINS, Flávia Santos, MARGOTTI, Felício Wessling. Comportamento fonético-fonológico do /S/ pós-vocálico em Manaus. *Revista Investigações*. [online]. 25. vyd. Universidade Federal de Pernambuco, 2012. č.2 [16.6.2023]. s. 269. ISSN 2175-294X. Dostupné z: <https://periodicos.ufpe.br/revistas/INV/article/view/348>.

¹³⁴ SAMSON, Márcia Cristina Almeida Van, BENTES, Priscila Ferreira, *op. cit.*, s. 155.

v roce 1938 ustanovil Kongres¹³⁵ variantu užívanou v Riu de Janeiro¹³⁶ jako jazykovou normu divadelní scény, čímž bylo *chiamento* ještě více akcentováno.¹³⁷ Teprve až v roce 1958 bylo připuštěno užívat i alveolární realizaci [s].¹³⁸ I přesto si *cariocká* výslovnost udržela důležité postavení na televizní a filmové scéně.¹³⁹

Mimo tuto prestiž sehrál roli v rozšíření tohoto fenoménu bezpochyby i počet nově přistěhovaných Portugalců do Brazílie. V době příjezdu královského dvora čítala populace Ria de Janeiro zhruba padesát tisíc obyvatel, v roce 1835 to již bylo dvakrát tolik.¹⁴⁰ Jen počet nově příchozích Portugalců v tomto období je odhadován na 24 000.¹⁴¹

Nyní se pokusme stanovit přibližné období propagace této výslovnosti. Nutno podotknout, že samotné datování rozšíření ve společnosti je poměrně problematické. Například Jerônimo Soares Barbosa (1737 – 1816) popisuje stav jazyka na přelomu osmnáctého a devatenáctého století a uvádí jako jedinou možnost výslovnosti koncového *s* a *z* jako apikální.¹⁴² Tím tedy potvrzuje, že se před příchodem královského dvora na území Brazílie palatalizace /s/ nevyskytovala¹⁴³. O pár let později¹⁴⁴ ovšem Francouz Saint-Hilaire dává nepřímý důkaz o palatalizované výslovnosti, když zmiňuje způsob mluvy na východu Minas Gerais.¹⁴⁵ Vzhledem k těmto skutečnostem a faktu, že se tento jev šířil společností shora dolů, lze předpokládat, že se samotná hlásková změna v celé společnosti postupně rozšířila až po návratu královské rodiny do Portugalska.

Nakonec si kromě palatalizovaného /s/ představme i další fonetickou charakteristiku, kterou s sebou královský dvůr do této oblasti přivezl. Ukazuje se například, že v Riu de Janeiro existuje obecná tendence ke zvyšování nepřízvučných vokálů /e/ a /o/ na [i] a [u]

---

¹³⁵ **Primeiro Congresso da Língua Nacional Cantada, 1938.**

NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 62.

¹³⁶ **V portugalštině se běžně setkáme s adjektivem *carioca*, které odkazuje na spojitost s městem Rio de Janeiro.**

¹³⁷ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 62.

¹³⁸ *Idem*, s. 63.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ LIPSKI, John M., 1975, *op. cit.*, s. 217.

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² LIPSKI, John M., 1975, *op. cit.*, s. 218.

¹⁴³ **Později uvidíme, že se na území Brazílie palatalizace /s/ s nejvyšší pravděpodobností již vyskytovala. Z jeho výroku můžeme vyvozovat, že se tento jev nevyskytoval v Riu de Janeiro vzhledem k tomu, že je vysoce nepravděpodobné, že by k tehdejšímu významu tohoto města opomenul zmínit tamější potencionální jazykovou specifičnost.**

¹⁴⁴ **Užitý pramen nespécifikuje konkrétní rok.**

¹⁴⁵ LIPSKI, John M., 1975, *op. cit.*, s. 218.

v kontrastu k většině ostatních dialektů¹⁴⁶ Brazílie.¹⁴⁷ Právě redukce nepřízvučných vokálů je typická pro evropskou portugalštinu a je poměrně nepravděpodobné, že by se v Riu de Janeiru vyvinula společně i s palatalizovaným /s/ zcela autonomně.

Najdeme ale i oponenty tohoto názoru, například Volkera Nolla, který podrobuje výše uvedenou Lipského teorii, resp. obecně názoru o importu tohoto jevu, kritice a svá tvrzení opírá o svědectví, resp. dobové záznamy. (Nutno dodat, že dobových záznamů o stavu jazyka je obecně poměrně málo, což představuje překážku k vyvozování spolehlivých závěrů.) Noll se též opírá o domněnku, že prestiž evropského dialektu trvala pouze krátkou dobu (tj. od r. 1808 maximálně do vyhlášení nezávislosti v r. 1822).¹⁴⁸ Jeho odmítavý postoj je zřejmý už i ze zařazení tohoto tématu do kapitoly *Vznik specifických jevů v brazilské portugalštině v kontrastu k evropské portugalštině*¹⁴⁹. Obecně jeho tvrzení můžeme shrnout do následujících bodů:

1. „Portugalská výslovnost byla kritizována na začátku 19. století Pedrem Brancem obecně a následně i Paranhosem da Silvou, zejména ve vztahu k [ʃ].“¹⁵⁰
2. „Neexistuje žádná [jiná] fonetická charakteristika evropské portugalštiny, která by současně ovlivnila riodejaneirskou mluvu.“¹⁵¹
3. „Kombinace -sc- (descer, nascer) by musela být realizována jako [ʃs], tak jako se vyskytuje v evropské portugalštině, v případě vlivu vnějšího dialektu na riodejaneirský dialekt.“¹⁵² Tato kombinace se nicméně vyslovuje jako [s] stejně jako v ostatních regionech Brazílie, kde se /s/ palatalizuje.¹⁵³

---

¹⁴⁶ **Samotná otázka zvyšování nepřízvučných vokálů v rámci Brazílie velmi komplexní, ovšem v Riu de Janeiru existuje téměř generalizovaná tendence k zavírání nepřízvučných vokálů.**

¹⁴⁷ LIPSKI, John M., 1975, *op. cit.*, s. 219-220.

¹⁴⁸ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 231.

¹⁴⁹ Přeloženo z originálu: „*A formação das peculiaridades brasileiras em comparação com o português europeu.*“

NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 219.

¹⁵⁰ Přeloženo z originálu: „*A pronúncia portuguesa foi criticada no começo do século XIX por Pedra Branca de modo geral e, na seqüência, por Paranhos da Silva, em especial com relação ao [ʃ].*“

Idem, s. 233.

¹⁵¹ Přeloženo z originálu: „*Não existe nenhuma característica fonética do português europeu que tenha influenciado paralelamente o falar carioca.*“

Ibidem.

¹⁵² Přeloženo z originálu: „*O encontro -sc- (descer, nascer) deveria ser realizado como [ʃs], como ocorre no português europeu, no caso de uma influência de adstrato no falar carioca.*“

Ibidem.

¹⁵³ *Ibidem*.

4. „V 19. století neexistuje žádné svědectví palatalizace /s/ v Riu de Janeiro.“¹⁵⁴

Volker Noll zastává tedy názor postupného autonomního vývoje palatalizovaného /s/ a vznik této inovace datuje do poloviny devatenáctého století.¹⁵⁵ Nollovy argumenty mají ale trhliny.

Noll, jak již bylo řečeno, argumentuje poměrně krátkou prestiží evropského dialektu kvůli politické moci. Musíme si ale uvědomit, že i po nezávislosti pokračovala de facto portugalská dynastie na brazilském trůnu. Nelze tedy říci, že by po nezávislosti skončila i politická moc této dynastie.

Podrobněji se zaměříme na jednotlivé Nollovy argumenty. V rámci prvního bodu poukazuje Noll na kritiku této výslovnosti některými autory. Jestliže měli autoři obecně negativní pohled na tuto realizaci /s/, pak by tento fakt mohl vysvětlovat, proč existuje málo svědectví, která by zachycovala tehdejší výslovnost. Jinými slovy pravděpodobně ani nebyla snaha tento trend zaznamenávat. Sami svědci mluví o tomto jevu např. jako o *židovské výslovnosti* nebo *chiante mourisca*, což je naprosto dostačující důkaz odporu vůči této výslovnosti.

V tomto kontextu dodejme ještě, že je pravděpodobně poměrně důležité, v jakém socioekonomickém prostředí, resp. společenské třídě, se samotní autoři těchto svědectví pohybovali. Pokud by zaznamenávali stav běžné mluvy nižších společenských tříd, které neutilizovaly palatalizované /s/, pak by to nutně nemuselo znamenat, že tento rys mluvy se vůbec ve společnosti neutilizoval. Máme například svědectví Nascentese, ovšem z 20. let 20. století, který registruje *chiamento* u vzdělané třídy.¹⁵⁶ To by ovšem podporovalo obecný názor, že se tento jev šířil z vyšších vrstev do nižší společnosti. Pokud by šlo o inovaci brazilské portugalštiny, byly by zahrnuty pravděpodobně všechny společenské třídy. Další možností je migrace Portugalců ve 20. století do Ria de Janeiro, pak by však byl tento jev pravděpodobně registrován ve všech socioekonomických třídách, a zároveň by se jednalo opět o importovaný jev.

Druhý bod Nollovy argumentace byl již vyvrácen výše uvedenou vzájemnou podobností vokálního systému *cariocké* a evropské varianty. Opravdu tedy existuje i jiná fonetická

---

¹⁵⁴ Přeloženo z originálu: „*No século XIX, não há nenhum testemunho para a palatalização do /s/ no Rio de Janeiro.*“

Idem. s. 234

¹⁵⁵ *Ibidem.*

¹⁵⁶ *Idem.* s. 233.

charakteristika, která byla skutečně s nejvyšší pravděpodobností importována do Ria de Janeira společně s palatalizovaným /s/.

Noll ve třetím bodě tvrdí, že v rámci Brazílie neexistuje žádný region, ve kterém by se užívala ve skupině -sc- palatalizovaná výslovnost, tedy [ʃs]. V kapitole věnované diatopické distribuci jsme si ovšem představili oblast Baixada Cuiabana, ve které se ve skupině -sci- palatalizovaná výslovnost skutečně uplatňuje. Na druhou stranu se v této oblasti vyskytuje výslovnost [ʃ] pro portugalskou i v naprosto nepřírodných pozicích. Tento fakt ovšem nemění nic na skutečnosti, že existuje oblast, ve které se skupina -sc- vyslovuje palatalizovaně.

Můžeme také spekulovat, zda se čistě teoreticky dříve mohla výslovnost [ʃs] této skupiny v Riu de Janeiru skutečně uplatňovat, avšak postupem času se mohla zjednodušit na čistě alveolární realizaci. Připomeňme si, že zjednodušení probíhá na úrovni hovorového jazyka též v Portugalsku, kde se upřednostnila zjednodušená palatální realizace [ʃ]. Pro tuto tezi ovšem neexistuje z dostupných zdrojů pramen, který by toto potvrzoval či vyvracel.

Poslední Nollův argument lze jednoduše vyvrátit již výše zmíněným Panhosem da Silvou. Ten sice zaznamenává nepalatalizovanou výslovnost, ale na druhou stranu též přiznává, že se lze příležitostně setkat i s výslovností palatalizovaného /s/, detailněji ale možnost *chiantе mourisca* nerozvádí.¹⁵⁷ Jedná se o období přelomu 70. let a 80. let 19. století.¹⁵⁸

Z výše uvedeného spíše tedy vyplývá, že původ výše uvedených jazykových jevů charakteristických pro Rio de Janeiro má původ v importu královským dvorem z Portugalska. Dále můžeme předpokládat, že se do určité míry tato hlásková změna rozšířila do okolí Ria de Janeira a dokonce by mohla izoglosa¹⁵⁹ zasahovat i za hranice státu Rio de Janeiro, vzhledem k tomu, že dostupné zdroje hovoří o výskytu na jihu Minas Gerais a Saint-Hilaire podává důkaz o přítomnosti alofonní realizace /s/ na východě stejného státu. Ve skutečnosti by se mohlo pravděpodobně mohlo jednat o totožnou oblast, neboť stát Minas Gerais sousedí se státem Rio de Janeiro na jihovýchodě.

---

¹⁵⁷ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 232.

¹⁵⁸ *Ibidem.*

¹⁵⁹ **Hranice určitého jazykového jevu.**

1.2.2. Původ palatalizace mimo Rio de Janeiro

Nyní se podívejme na původ palatalizací mimo Rio de Janeiro. Jak bylo řečeno v kapitole věnované diatopické distribuci, jev se dále vyskytuje ve městě Santos (SP), ve kterém existuje generalizovaná palatalizovaná výslovnost /s/. Žádný z dostupných zdrojů nespécifikuje historický původ tohoto jevu na tomto území.

Co se týká původu palatalizace na severovýchodě Brazílie, byť na většině území negeneralizované, se názory Lipského a Nolla opět rozcházejí. Lipski přičítá výskyt časté výslovnosti [ʃ] vlivu Ria de Janeira.¹⁶⁰ Naopak Noll považuje právě tuto nestálost ve výslovnosti za další doklad relativně nedávné autonomní jazykové inovace a argumentuje paralelami v jiných jazycích, například ve standardní němčině se /s/ v kombinaci s /t/ a /p/ vyslovuje na začátku slova palatalizovaně, podobná situace nastává i v mnohých italských dialektech i včetně kombinace /s/ a /k/.¹⁶¹ Ostatně, jak už jsme viděli, palatalizace /s/ probíhá v některých oblastech (např. Rio Grande do Norte, Paraíba) exkluzivně před [t]. K úplnosti ještě doplňme, že podobná situace jako u posledně zmiňovaného případu existuje jako regionalismus i v Portugalsku.¹⁶² Díky tomu by mělo mít slovo *história* výslovnost [iʃˈtoɾiɐ]. Proto můžeme čistě teoreticky asociovat tuto výslovnost s kolonizací zmíněných států Portugalci z oblastí disponujícími těmito znaky, avšak neexistují dostupné zdroje, které by tuto tezi podporovaly, či vyvracely.

Oba výše zmínění lingvisté ovšem nevysvětlují např., proč se zcela generalizovaná výslovnost vyskytuje zrovna v např. Recife, ve kterém je jazyková situace zcela jasná, zatímco v jiných oblastech je situace nejasná. Celou diskuzi o původu této hláskové změny v Severovýchodním regionu můžeme uzavřít názorem, který ve své publikaci zmiňuje Neto, a to že vznik palatalizace /s/ na tomto území může být přičítán jednak vlivu Ria de Janeira a jednak tamější postupné inovaci.¹⁶³

V případě jižně položeného státu Santa Catarina je situace odlišná od výše zmíněných případů. I přes určité debaty panuje většinová shoda, že původ tohoto jevu je přímo asociován s azorskou kolonizací v polovině osmnáctého století. Právě mezi roky 1748 a 1756 se

---

¹⁶⁰ LIPSKI, John M., 1975, *op. cit.*, s. 220.

¹⁶¹ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 234.

¹⁶² LIPSKI, John M., 1975, *op. cit.*, s. 213.

¹⁶³ NETO, Serafim da Silva, *op. cit.*, s. 50-51.

přibližně šest tisíc Azořanů usídlilo na pobřeží dnešního státu Santa Catarina, ale taktéž i v Rio Grande do Sul.¹⁶⁴ Tito osadníci přinesli s sebou vedle palatalizovaného /s/ a familiárnější užívání zájmen *tu* i zvláštní jev afrikatizace (resp. palatalizace) /t/ ve skupině *-it-* na [tʃ] (tímto jevem se budeme podrobněji zabývat v následujících podkapitolách).¹⁶⁵ Bližší objasnění původu přináší Oswaldo A. Furlan, který nazývá tento dialekt jako *mluvu azorsko-catarinskou* (port. *falar açoriano-catarinense*) a jeho vznik přičítá vzájemnému vlivu tří skupin osadníků.¹⁶⁶

O první skupině píše jako o *Vicentistas*, kteří měli pocházet ze São Vicente a São Paula. Mělo jít o blízké potomky Portugalců. Na konci 17. století zakládali nové osady v Santa Catarina. Druhou skupinu tvořili již zmínění Azořané. Podle původu přišlo nejvíce Azořanů z ostrova São Jorge (36 %), Pico (27,5 %) a Faial (15,4 %), nejméně příchozích pocházelo z ostrova São Miguel (4,2 %). A konečně poslední skupinou jsou příchozí z pobřežních brazilských měst (např. Rio de Janeiro, Salvador), a to zejména v 50. letech, a také z Portugalska.¹⁶⁷

I přes pochybnosti s datací této hláskové změny můžeme tedy s poměrně velkou jistotou konstatovat, že historie palatalizované formy na pobřeží Santa Catarina sahá dále než v případě Ria de Janeiro a je způsobena imigrací nesouvisející s příchodem královského dvora.

Pokud jde o rozšíření palatalizace do ostatních regionů (např. Amazonie), uvažuje se právě o vlivu Ria de Janeiro, ze kterého se poté rozšířil tento jev i do ostatních regionů, zejména do severní poloviny Brazílie, což zmiňuje i Noll.¹⁶⁸ V rámci Severního regionu můžeme ale také spekulovat o významu zákazu *Língua Geral Amazônica (LGA)*¹⁶⁹ v regionu Amazonie za éry Marquêse de Pombala v druhé polovině osmnáctého století a následného zavedení portugalštiny jako jediného úředního jazyka.¹⁷⁰ Pombal dále aktivně podporoval

---

¹⁶⁴ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 286.

¹⁶⁵ *Idem*, s. 287.

¹⁶⁶ FURLAN, Oswaldo A., *op. cit.*, s. 17.

¹⁶⁷ *Idem*, s. 17-18.

¹⁶⁸ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 234.

¹⁶⁹ **Jazyk užívaný v Amazonii před zavedením portugalštiny jako jediného jazyka komunikace.**

¹⁷⁰ FREIRE, José Ribamar Bessa. *DA LÍNGUA GERAL AO PORTUGUÊS: PARA UMA HISTÓRIA DOS USOS SOCIAIS DAS LÍNGUAS NA AMAZÔNIA*. [online]. Rio de Janeiro: Universidade do Estado do Rio de Janeiro, 2003 [cit. 21.7.2023]. s. 119. Dostupné z: http://etnolinguistica.wdfiles.com/local--files/tese%3Abessa-freire-2003/bessa_freire_2003.pdf.

imigraci Portugalců do této oblasti.¹⁷¹ Teoreticky se tedy alofonní [ʃ] mohlo dostávat již při této vlně migrace.

Bylo by ovšem chybné se domnívat, že i po tomto zákazu se *Língua Geral Amazônica* vůbec neužívala, například okolo roku 1823, v době připojení Grão-Pará k Brazílii, byla *Língua Geral Amazônica* užívána majoritní společností.¹⁷² Naprostou zkázu pro tento jazyk představovala v druhé polovině 30. let 19. století drtivá porážka vzpoury *Cabanagem*, čímž byl celkový počet mluvčích signifikantně snížen¹⁷³.¹⁷⁴ Následně došlo ze strany vlády ke zjednodušení imigračního procesu, čímž byla podpořena imigrace.¹⁷⁵ Tyto dvě zmíněné vlny nově příchozích (tj. první po zákazu *Língua Geral Amazônica* a druhá v 19. století) tedy zcela jistě musely do značné míry ovlivnit tamější dialekt.

---

¹⁷¹ *Idem*, s. 108.

¹⁷² *Idem*, s. 149.

¹⁷³ **Je odhadováno, že padlo přibližně 40 000 stoupenců *Cabanagem*, přičemž většina mluvila LGA.**

FREIRE, José Ribamar Bessa, *op. cit.*, s. 111.

¹⁷⁴ FREIRE, José Ribamar Bessa, *op. cit.*, s. 167.

¹⁷⁵ *Ibidem*.

2. Palatalizace /t/ a /d/

Poměrně výraznou charakteristikou, možná vůbec nejvýraznější, brazilské varianty portugalštiny je palatalizace /t/ a /d/, díky které můžeme u brazilských mluvčích zaregistrovat v určitých kontextech např. užívání afrikát [tʃ] a [dʒ]. V této práci si rozdělíme užívané palatalizované formy do dvou skupin. První skupinu si můžeme charakterizovat jako soubor všech palatalizovaných forem /t/ a /d/, jejichž hlásková změna podmíněná specifickým hláskovým okolím proběhla pravděpodobně relativně nedávno a která nemá hodnotu fonému, jde tedy o varianty alofonní. Druhá skupina zahrnuje užívání palatálních afrikát, které mají jinou genezi než první skupina a v rámci fonémického systému má vlastní specifickou funkci.

V rámci první skupiny si představíme nejrozšířenější typ, který je jedním z klíčových faktorů, jež zásadně odlišují brazilskou variantu portugalštiny od standardní evropské. V tomto případě dochází k palatalizaci obou uvedených konsonantů standardně *před* předním vysokým vokálem [i].¹⁷⁶ Tento vokál se může vyskytnout v následujících kontextech:

1. Jako grafém *i*.
2. Nepřízvučný koncový grafém *e*, když se vysloví jako [i], což je možné v brazilské portugalštině, zatímco v evropské variantě se vyskytuje v tomto postavení samohláska [ɨ].¹⁷⁷
3. Pokud se v předpřízvučném postavení vokál [e] zredukuje na [i].¹⁷⁸ Objevuje se např. u slova *desculpa* [dʒi'skuwpa]. V tomto případě ale nelze s jistotou říci u každého slova, zda se daný vokál zredukuje, jde tedy o jev poměrně nepravidelný. Příkladem nezredukováného předpřízvučného vokálu na [i] může být slovo *depois* [de'pojʃ]. Na fakt nepravidelnosti poukazuje i webová stránka *Portal da língua portuguesa*, podle které se můžeme např. v Riu de Janeiru setkat u slova *desculpa* s výslovností [deʃ-].¹⁷⁹ Výslovnost každého slova se pak tedy musíme naučit nazpaměť.
4. Při tzv. *epentezi*, což je „proces, při němž je hláska vložena doprostřed slova.“¹⁸⁰ V brazilské portugalštině mluvíme konkrétně o vložení [i] mezi určitou kombinaci

---

¹⁷⁶ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 66.

¹⁷⁷ *Ibidem.*

¹⁷⁸ *Ibidem.*

¹⁷⁹ Desculpa – nome feminino. In: *Portal da língua portuguesa*. [online]. [cit. 17.6.2023]. Dostupné z: [http://www.portaldalinguaportuguesa.org/simplesearch.php?action=lemma&lemma=76777&highlight=^desculpa\\$](http://www.portaldalinguaportuguesa.org/simplesearch.php?action=lemma&lemma=76777&highlight=^desculpa$)

¹⁸⁰ SKARNITZL, Radek, ŠTURM, Pavel, VOLÍN, Jan, *op. cit.*, s. 76.

souhlásek.¹⁸¹ Tento proces umožňuje hladší výslovnost, jako příklad si uvedeme slovo *advogado* [ˌadʒivoˈɡadu]. Později uvidíme, že tato výslovnost taktéž nemusí být pro určité oblasti typická.

5. Při tzv. *paragoze*, neboli připojení hlásky ke konci slova. V brazilské portugalštině se jedná konkrétně o přidání vokálu [i].¹⁸² Užívá se v případech, kdy se v koncovém postavení vyskytuje pro portugalštinu nepřírozený konsonant¹⁸³. Týká se to pak zejména slov cizího původu.

Ještě dodejme, že při uplatňování palatalizovaných forem často závisí na fonetickém okolí, v kterém má být afrikáta uplatněna. Například při situaci, kdy potencionálně po sobě bezprostředně následují afrikáty, se jedna z ploziv palatalizuje méně.¹⁸⁴

Druhým typem je afrikatizace obou konsonantů *po* grafému *i*. V těchto skupinách, tj. *-it-* a *-id-*, grafém *i* reprezentuje znělou palatální aproximantu [j], resp. polosamohlásku v diftongu.¹⁸⁵ Tento případ ovšem není zdaleka tak rozšířený jako afrikátní výslovnost před vokálem [i]. Při tomto procesu také může dojít k monoftongizaci diftongu, jinými slovy jod, který hláskovou změnu vyvolal, zaniká.¹⁸⁶ Příkladem může být slovo *doído*, jehož výslovnost je v tomto případě [ˈdojdzu] nebo po monoftongizaci [ˈdodʒu].

Na závěr je třeba dodat, že v těchto kontextech nemusí být /t/ a /d/ realizovány jako čisté afrikáty, ale můžeme narazit také na výslovnost [tʲ] a [dʲ].¹⁸⁷ Rovněž platí, že obě plozivy nebývají palatalizovány vždy se stejnou frekvencí – palatalizace /t/ je mnohem frekventovanější než jeho znělostní protějšek /d/.¹⁸⁸

---

¹⁸¹ CUNHA, Celso, CINTRA, Lindley, *op. cit.*, s. 60.

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ **Mezi přirozené konsonanty patří /r/, /l/, /s/, /z/, /m/ a /n/. Nepřirozeným konsonantem může být např. /b/, /t/, /d/, apod.**

¹⁸⁴ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 69.

¹⁸⁵ MOTA, Jacyra Andrade. *COMO FALA O NORDESTINO: A VARIAÇÃO FÔNICA NOS DADOS DO PROJETO ATLAS LINGÜÍSTICO DO BRASIL*. [online] *A língua portuguesa no mundo*. Salvador: Universidade Federal da Bahia [cit. 17.7.2023]. s. 2. Dostupné z: <https://simelp.fflch.usp.br/sites/simelp.fflch.usp.br/files/inline-files/S2203.pdf>.

¹⁸⁶ LOPES, Norma da Silva, OLIVEIRA, Josane Moreira de, PARCERO, Lúcia Maria de Jesus. *Estudos sobre o português do Nordeste: língua, lugar e sociedade*. [online]. São Paulo, Brazílie: Editora Edgard Blücher. 2017 [cit. 17.6.2023]. s. 108. ISBN 9788580392395 Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/reader.action?pq-origsite=primo&ppg=1&docID=5809574>.

¹⁸⁷ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 69.

¹⁸⁸ *Ibidem*.

Druhou skupinou je případ uplatňování palatálních afrikát /tʃ/ a /dʒ/ namísto standardních frikativních realizací /ʃ/ a /ʒ/, uvedené afrikáty tedy v tomto případě představují fonémy. Uvedme si například výslovnost slova *já*, jehož výslovnost je pak [ˈdʒa]. Vzhledem k tomu, že tento fón je shodný s *typickou* realizací u první skupiny, byl tento případ, i přes velké odlišnosti např. v původu a funkci, zahrnut do této části práce.

2.1. Palatalizace /t/ a /d/ před /i/

2.1.1. Výskyt palatalizace /t/ a /d/ před /i/

Pro Jižní region bude jednodušší popsat oblasti, kde se palatalizace /t/ nevyskytuje. Se zajímavými výsledky přišel již uvedený ALERS (*Atlas linguístico-etnográfico da região Sul do Brasil*), který ukazuje, že v přízvučném postavení (konkrétně u slov *mentira* a *tio*) se přízvučné *-ti-* vyslovuje zcela důsledně jako [ti] zejména v těchto oblastech: na pobřeží a v západní polovině Santa Catariny a na severovýchodě státu Rio Grande do Sul. Vysoký výskyt výslovnosti [ti] se vyskytuje také na pobřeží státu Paraná a v západních částech státu Rio Grande do Sul.¹⁸⁹

V koncovém postavení (tj. *-te*) převažuje palatalizovaná výslovnost [tʃ] na severu státu Paraná a v jižní části státu Rio Grande do Sul. Asi 150 kilometrů od pobřeží Santa Catariny se táhne pás jižním směrem, který navazuje na zmíněnou část Ria Grande do Sul, ve kterém se taktéž vyskytuje palatalizovaná výslovnost.¹⁹⁰

V rámci samotného státu Rio Grande do Sul je ale situace dosti komplikovaná. Porto Alegre je někdy pokládáno za město s alveolární výslovností.¹⁹¹ Jednotlivé vnitrozemní oblasti vykazují tak odlišné tendence, že se můžeme setkat jak s částmi, které téměř výlučně zachovávají výslovnost, tak také i s oblastmi, ve kterých zcela jistě převládá afrikátní realizace.¹⁹²

---

¹⁸⁹ ALTENHOFEN, Cléo Vilson, KOCH, Walter, SILFREDO KLASSMANN, *op. cit.*, s. 191.

¹⁹⁰ ALTENHOFEN, Cléo Vilson, KOCH, Walter, SILFREDO KLASSMANN, *op. cit.*, s. 203.

¹⁹¹ FAILS, Willis C., CLEGG, J. Halvor. *Manual de Fonética e Fonologia Da língua Portuguesa*. [online]. New York: Taylor & Francis Group. 2022 [cit. 17.6.2023]. s. 347. ISBN 9780429608179 Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/detail.action?docID=6737884#>.

¹⁹² BATTISTI, Elisa, DORNELLES FILHO, Adalberto Ayjara. Análise em tempo real da palatalização de /t/ e /d/ no português falado em uma comunidade ítalo-brasileira. *Revista da ABRALIN*. [online]. 14. vyd. [Sergipe]:

Je zajímavé, že na rozdíl od /t/ v přízvukné slabice, které se vyslovuje buď palatalizovaně či alveolárně v závislosti na oblasti, ve které se pohybujeme, se v přízvukném postavení kombinace *-di-* vyslovuje na celém jihu Brazílie téměř zcela výlučně jako [di] (ve vyšší míře je palatalizovaná forma rozšířena zejména na jihu Rio Grande do Sul).¹⁹³ S afrikátní výslovností /d/ vlivem epenteze, např. ve slově *advogado*, se téměř nesetkáme.¹⁹⁴

Situace v Jihovýchodním regionu taktéž není jednoznačná, jak by se na první pohled mohlo zdát. Stav v Riu de Janeiro je jasný; při výzkumu Abaurreho a Pagottoho mělo Rio de Janeiro frekvenci úkazu 100 % a mezi zkoumanými městy tak bylo na první příčce.¹⁹⁵ V metropoli São Paulo byla situace podle výzkumu opačná a palatalizace se týkala méně než poloviny vzorku (40 %).¹⁹⁶ V rámci samotného státu je situace složitá a mohou existovat části, ve kterých se tento jev nevyskytuje.¹⁹⁷ V Minas Gerais se nevyskytuje zcela jistě na severu státu, kam zasahuje bahijský dialekt.¹⁹⁸ Noll ve své mapě výskytu jevu uvádí, že uvedené afrikáty zasahují také do Espírito Santo.¹⁹⁹

Severovýchodní region se vyznačuje poměrně bohatou jazykovou rozmanitostí. Nejdříve si představíme obecné tendence v rámci států. S jistotou můžeme konstatovat, že alveolární formy [di] a [ti] zcela jistě převažují ve státech Alagoas, Pernambuco, Paraíba a Rio Grande do Norte. S identickou výslovností se setkáme v jižních oblastech státu Ceará (např. Juzeiro do Norte), na severu státu, zejména v pobřežním hlavním městě Fortaleza, se ovšem opět objevují afrikátní výslovnosti [dʒi] a [tʃi]. Rozšíření těchto tendencí výslovnosti

---

Universidade Federal de Sergipe, 2015, č. 1 [cit. 17.6.2023]. s. 227. ISSN 0102-7158 Dostupné z: <https://revista.abralin.org/index.php/abralin/article/view/1239> .

¹⁹³ ALTENHOFEN, Cléo Vilson, KOCH, Walter, SILFREDO KLASSMANN, *op. cit.*, s. 193.

¹⁹⁴ *Idem.* s. 209.

¹⁹⁵ SILVA, Thaís Cristófar, BARBOZA, Clerton, et al. REVISITANDO A PALATALIZAÇÃO NO PORTUGUÊS BRASILEIRO. *Revista de Estudos da Linguagem*. [online]. 20. vyd. Belo Horizonte, Minas Gerais, Brazílie: Universidade Federal de Minas Gerais. 2012, č. 2 [16.6.2023]. s. 63-64. ISSN 2237-2083 Dostupné z: http://www.letras.ufmg.br/padrao_cms/documentos/profs/thaiscristofaro/2012_ART_Revisitando%20a%20palataliza%C3%A7%C3%A3o%20no%20portugu%C3%AAs%20brasileiro.pdf.

¹⁹⁶ *Ibidem.*

¹⁹⁷ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 67.

¹⁹⁸ MARTINS, Edson Ferreira. ATLAS LINGÜÍSTICO DO ESTADO DE MINAS GERAIS: O PRINCÍPIO DA UNIFORMIDADE DA MUDANÇA LINGÜÍSTICA NAS CARACTERÍSTICAS FONÉTICAS DO PORTUGUÊS MINEIRO. *Revista Virtual de Estudos da Linguagem – ReVEL*. [online]. 4. vyd. 2006 [cit. 20.7.2023]. č. 2. s. 3-4. ISSN 1678-8931 Dostupné z: http://www.revel.inf.br/files/artigos/revel_7_atlas_linguistico_do_estado_de_minas_gerais.pdf .

¹⁹⁹ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 68.

pokračuje až do státu Maranhão. Nakonec stát Sergipe představuje jakousi přechodnou zónu, ve které se setkáme se všemi variantami – od alveolární až po plně palatalizované.²⁰⁰

Dosud jsme se nezmínili o jazykové situaci ve státě Bahia, kterou si představíme kvůli složité diatopické distribuci jevu nyní blíže. Noll podotýká, že zdroje zcela nepokrývají jazykovou skutečnost tohoto státu, neboť nezaznamenává jazykovou situaci měst. Můžeme ovšem konstatovat, že výslovnost [di] a [ti] je typická pro venkovské oblasti tohoto státu. Z dostupných zdrojů známe v tomto ohledu dvě výjimky – město Salvador (viz dále) a město Ilhéus, ve kterém se můžeme setkat s celým spektrem realizací výslovnosti od čistě alveolárních [di] a [ti] přes [dʲi], [tʲi] až po plnohodnotně palatalizované formy [dʒi] a [tʃi].²⁰¹

Zvlášť se budeme věnovat distribuci a frekvenci palatalizované výslovnosti v hlavních městech severovýchodních států. Zabývala se jí Jacyra Andrade Mota, která dochází k závěru, že výslovnost afrikát [tʃ] a [dʒ] před [i] je téměř stoprocentní v Salvadoru a Teresině, naopak klesá od Aracaju (SE) přes Recife (PE) a João Pessoa (PB) až po Maceió (AL) a dosahuje hodnot od 21 % až po 8 % respektive.²⁰² O faktu, že se Maceió řadí mezi hlavní města s nejmenší frekvencí výskytu regresivní palatalizace obou alveolárních ploziv (7,1 % případů) v celé zemi, referuje i Falcão a Vitória.²⁰³

Severní region navazuje svojí výslovností /d/ a /t/ před [i] na stát Maranhão a realizuje se jako plně afrikátní [dʒ] a [tʃ], a to podle dostupných zdrojů bez výjimky.²⁰⁴

V Cuiabá a jejím okolí se nevyskytuje palatalizovaná výslovnost ploziv /t/ a /d/ před vysokým vokálem [i], a tím tvoří ve Středozápadním regionu jakousi výjimku.²⁰⁵ Můžeme ale předpokládat, že existuje jakási přechodná zóna, která plynule navazuje na oblasti, pro které je naopak palatalizace uvedených ploziv typická. Dodejme ale, že v městě Barra dos Garças vzdáleném v 550 kilometrech od Cuiabá se obě plozivy stále ještě nepalatalizují.²⁰⁶

---

²⁰⁰ *Idem*, s. 67-68.

²⁰¹ *Ibidem*.

²⁰² MOTA, Jacyra Andrade, *op. cit.*, s. 5.

²⁰³ FALCÃO, Aline Bezerra, VITÓRIA, Elyne Giselle de Santana Lima Aguiar. Análise do processo de palatalização regressiva na cidade de Maceió-AL. *Travessias Interativas*. [online]. 12. vyd. Universidade Federal de Sergipe. 2022, č. 26 [cit. 16.6.2023]. s. 33. ISSN 2236-7403. Dostupné z: <https://seer.ufs.br/index.php/Travessias/article/view/17471/13507>.

²⁰⁴ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 68.

²⁰⁵ SANTIAGO ALMEIDA, Manoel Mourivaldo, *op. cit.*, s. 151-152.

²⁰⁶ MAGALHÃES, Marly Augusta Lopes de, NETO, Aníbal Monteiro de Magalhães, et al, *op. cit.*, s. 56.

Vzhledem k výše zmíněnému faktu, a to že se ve státě Minas Gerais nevyskytují alofonní afrikáty v oblastech, kam zasahuje bahijský dialekt, se můžeme totéž domnívat i o zbývajících lokalitách, kam tento dialekt zasahuje. Konkrétně se jedná o severovýchod Goiásu a východ Tocantinsu. Z dostupných zdrojů ovšem nemáme informace, které by tuto tezi podporovaly či vyvracely. Nakonec poslední oblastí, kde se tento jev nevyskytuje (v koncovém postavení) je podle Nollovy zjednodušené mapy jih státu Mato Grosso do Sul.²⁰⁷

Z výčtu oblastí, ve kterých se můžeme s palatalizovanými formami /t/ a /d/ setkat, vyplývá, že se jev vyskytuje jistě v Severním regionu, Středozápadním regionu (s výjimkou Baixady Cuiabany a přehlých oblastí) a Jihozápadním regionu, přičemž ve státě São Paulo se nemusí v některých oblastech vyskytovat, absence jevu platí i pro severní části Minas Gerais. Pro Jižní a Severovýchodní region není typický, avšak omezeně se vyskytovat v některých oblastech může.

V níže přiložené mapě můžeme vidět přibližný výskyt palatalizace /d/. Tmavě zelenou je znázorněn přibližný výskyt jevu. Světle zelená barva reprezentuje vzhledem k výskytu bahijského dialektu pravděpodobný, ovšem z dostupných zdrojů nepotvrzený, výskyt jevu. Z mapy můžeme vidět, že diatopická distribuce palatalizace /d/ je na území Brazílie vesměs spojitá.

Obr. 3 Přibližný výskyt tendence k palatalizaci /d/²⁰⁸

²⁰⁷ NOLL, *op. cit.*, s 68.

²⁰⁸ User:Golbez. Blank map of the states of Brazil, useful for labeling in other languages. In: *Wikipedia Commons* [online]. [cit. 22.7.2023]. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Brazil_states_blank.png. Upraveno.

2.1.2. Původ palatalizace /t/ a /d/ před [i]

Jak již bylo řečeno, palatalizovaná výslovnost /t/ a /d/ před vysokým vokálem [i] je jedním z nejnápadnějších rysů brazilské portugalštiny. Mimo jihoamerický kontinent se vyskytuje i na Svatém Tomáši a Princově ostrovu.²⁰⁹ Někteří autoři, jako např. Ribeiro de Mello, hledají původ afrikatizace v Brazílii právě v africkém vlivu.²¹⁰ Přesto je důležité podotknout, že tyto obě oblasti prošly identickou hláskovou změnou zcela autonomně a původ afrikatizace na území Brazílie nelze asociovat s výše zmíněnými ostrovy.²¹¹ Například samotný Severovýchodní region, ve kterém se historicky vyskytovala jedna z největších koncentrací afrických otroků, téměř nevykazuje tuto výslovnost.²¹² Původ hláskové změny obou zmíněných ploziv musíme tedy hledat na brazilském území.

Samotný vývoj afrikatizace /t/ a /d/ započal pravděpodobně během devatenáctého století a svůj původ má v urbanizovaných oblastech.²¹³ Jiný zdroj udává padesátá léta dvacátého století jako období prosazování palatalizace.²¹⁴ Ještě v sedmdesátých letech dvacátého století Mattoso-Câmara uvádí: „(...) v Rio de Janeiru se vyslovuje /t/ a /d/ před přízvučným /i/ ,s přídechem‘ (nazývaným jako afrikáta), na rozdíl od dentální výslovnosti, která se vyskytuje v São Paulu.”²¹⁵ Ostatně v literatuře lze narazit též na označení tohoto typu afrikát jako *afrikáty cariocké*, tedy spjaté s Riem de Janeirem.²¹⁶ Mattosův citát potvrzuje, že prosazení tohoto jevu je záležitostí poměrně nedávnou.

---

²⁰⁹ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 215.

²¹⁰ *Ibidem*.

²¹¹ *Idem*, s. 235-236.

²¹² *Idem*, s. 236.

²¹³ *Idem*, s. 235.

²¹⁴ SILVA, Thaís Cristófar, BARBOZA, Clerton, et al., *op. cit.*, s. 63.

²¹⁵ Přeloženo z originálu: „(...) no Rio de Janeiro pronuncia-se /t/ e /d/ diante de /i/ tônico de uma maneira ‘soprada‘ (dita africana), em contraste com a dental firme que aparece em São Paulo.”

MATTOSO-CAMARA, J. *Estrutura da língua portuguesa*. Petrópolis: Editora Vozes, 1970. s. 35. Apud: SILVA, Thaís Cristófar, BARBOZA, Clerton, et al. REVISITANDO A PALATALIZAÇÃO NO PORTUGUÊS BRASILEIRO. *Revista de Estudos da Linguagem*. [online]. 20. vyd. Belo Horizonte, Minas Gerais, Brazílie: Universidade Federal de Minas Gerais. 2012. č. 2 [16.6.2023]. s. 63-64. ISSN 2237-2083 Dostupné z:

http://www.lettras.ufmg.br/padroao_cms/documentos/profs/thaiscristofaro/2012_ART_Revisitando%20a%20palataliza%C3%A7%C3%A3o%20no%20portugu%C3%AAs%20brasileiro.pdf.

²¹⁶ SANTOS, Andrea Mafra Oliveira dos. *As ‘africadas bahianas‘ em Sergipe e Alagoas: Um estudo a partir dos dados do projeto ALiB*. [online]. Salvador: Universidade federal da Bahia, 2012 [cit. 17.6.2023]. s. 54. Dostupné z: <https://repositorio.ufba.br/bitstream/ri/26605/1/Disserta%C3%A7%C3%A3o%20Final%20-%20Andrea%20Mafra.pdf>.

Abaurre a Pagotto se snaží vysvětlit mechanismus tohoto typu palatalizace. Podle jejich názoru hraje velkou roli oslabení předního /i/, zejména v koncové nepřízvučné pozici. Tím se předcházející alveolární okluziva stává aspirovanou a následně vzniká afrikáta. Dále se podle jejich názoru šířila palatalizace z měst Rio de Janeiro a Salvador. Mattoso-Câmara naopak předpokládá, že se aspirace vyskytla na přízvučné slabice, kde následně ovlivnila alveolární exploziv. Jako místo původu považuje rovněž Rio de Janeiro.²¹⁷

2.2. Palatalizace /t/ a /d/ po /j/

2.2.1. Výskyt palatalizace /t/ a /d/ po /j/

První oblastí, ve které se s tímto jevem setkáme, je Jižní region. Palatalizace *-it-* na [itʃ] je přítomná na pobřeží Santa Catariny, konkrétně se s ní setkáme od úplného jihu státu až po Itajaí a Ilhotu.²¹⁸ Díky tomuto procesu má číslovka *oito* tamější výslovnost [ˈojtʃu]. Naopak u znělostního protějšku nebyla tato hlásková změna zaznamenána.²¹⁹

Druhou oblastí je pak Severovýchodní region. Tato hlásková změna je spjata zejména se státy Sergipe a Bahia.²²⁰ Díky němu jsou tyto afrikáty známé také jako *afrikáty bahijské*.²²¹ Tento proces může být dále doprovázen monoftongizací předchozího diftongu, takže následkem vynechání výslovnosti hlásky, která tuto změnu vyvolala, výslovnost např. slova *oito* bude tedy [ˈotʃu].²²² Zajímavé je také, že ve venkovských oblastech Bahie byla zaznamenána tendence uplatňovat pravidlo i přes hranu slova, např. u kombinace slov *tem tudo* [ˈtẽj_ˈtʃudu].²²³ S afrikátami bahijskými se můžeme setkat i v jiných státech tohoto regionu, např. v Alagoas, ve kterém se bahijské afrikáty dokonce užívají ve větší míře (57 %)

---

²¹⁷ SILVA, Thaïs Cristóvão, BARBOZA, Clerton, et al., op. cit., s. 64.

²¹⁸ SANTOS, Andrea Mafra Oliveira dos, op. cit., s. 50.

²¹⁹ *Ibidem*.

²²⁰ REIS, Mirami Gonçalves Sá dos. FENÔMENOS LINGUÍSTICOS CARACTERÍSTICOS DO PORTUGUÊS ARCAICO NA FALA DO ALTO PANTANAL. *Cadernos do CNLF*. [online]. 14. vyd. Rio de Janeiro: CiFELiL, 2010, č. 4 [cit. 16.6.2023]. s. 2712. ISSN 1519-8782. Dostupné z: http://www.filologia.org.br/xiv_cnlf/tomo_3.html .

²²¹ MOTA, Jacyra Andrade, op. cit., s. 6.

²²² LOPES, Norma da Silva, OLIVEIRA, Josane Moreira de, PARCERO, Lúcia Maria de Jesus, op. cit., 108.

²²³ SANTOS, Andrea Mafra Oliveira dos, op. cit., s. 54.

než v Sergipe (39 %).²²⁴ Pro ostatní státy tohoto regionu pak tento jev není typický. I přesto se zdá, že se s ním lze ojediněle setkat podle *Atlas linguístico de Pernambuco* i v Pernambuco, ovšem ve velmi omezené míře, zejm. ve městě Limoeiro.²²⁵

V rámci jednotlivých hlavních měst severovýchodu, se jev projevuje u více než poloviny mluvčích (60 %) pouze v Maceió (AL), v ostatních zkoumaných hlavních městech se frekvence pohybovala pod 27 % případů.²²⁶ Vysvětlením je, že uvedený jev je typický obzvláště pro venkovské oblasti.

Mimo tento region se můžeme setkat s palatalizací po jodu i ve státech sousedících bezprostředně se Severovýchodním regionem. Afrikatizaci /t/ a /d/ po diftongu s polosamohláskou /j/ pak sledujeme i v některých quilombech²²⁷, např. Lagoa da Pedra a Canabrava, na jihovýchodě státu Tocantins.²²⁸ Vyskytuje se také na severu Minas Gerais.²²⁹ Připomeňme si, že tyto dvě oblasti náleží zároveň do bahijského dialektu, který vykazuje afrikatizaci ploviv /t/ a /d/ po jodu, a vzhledem k již uvedenému faktu, tedy že izoglosa bahijského dialektu zasahuje též do státu Goiás, lze spekulovat, že se tentýž jev bude vyskytovat i v severovýchodních oblastech tohoto státu. Nakonec ještě uvedme, že se posun výslovnosti na *palatum durum* se v Severovýchodním regionu na rozdíl od pobřežní oblasti Santa Catarina týká vedle [t] i jeho znělostního protějšku.²³⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že uvedený fenomén se typicky vyskytuje ve dvou oblastech. První se nachází v Jižním regionu, konkrétně se jedná o pobřeží státu Santa Catarina. Druhá oblast zahrnuje zejména tři státy Severovýchodního regionu – státy Bahia, Sergipe a Alagoas. Za hranicemi tohoto regionu se s tímž jevem setkáme v oblastech bezprostředně sousedícími se státem Bahia, tedy na severu Minas Gerais a např. na jihovýchodě státu Tocantins.

---

²²⁴ *Idem*, s. 106.

²²⁵ SÁ, Edmilson José de, *op. cit.*, s. 229.

²²⁶ MOTA, Jacyra Andrade, *op. cit.*, s. 6.

²²⁷ **Staré usedlosti založené uprchlými africkými otroky.**

²²⁸ DIAS, Ana Lourdes Cardoso. *Processo de palatalização no português: Lagoa da Pedra e Canabrava – TO*. [online] Goiânia: Universidade Federal de Goiás, 2009 [cit. 17.6.2023]. s. 112. Dostupné z: <https://repositorio.bc.ufg.br/tede/bitstream/tede/2439/1/dissertacao%20ana%20dias%20letras.pdf> .

²²⁹ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 69.

²³⁰ LOPES, Norma da Silva, OLIVEIRA, Josane Moreira de, PARCERO, Lúcia Maria de Jesus, *op. cit.*, 108.

Zmíněné oblasti, ve kterých se zcela jistě vyskytuje palatalizace plozivy /t/, jsou níže zaneseny do mapy tmavě červenou barvou. Náš předpoklad o výskytu tohoto jevu rovněž na území státu Goiás je vyznačen světle červenou barvou.

Obr. 4 Přibližný výskyt palatalizace /t/ po jodu²³¹

2.2.2. Původ palatalizace /t/ a /d/ po /j/

První názor přičítá původ tohoto jevu na pobřeží Santa Catariny azorskému vlivu.²³² Připomeňme si, že Azořané do této oblasti přinesli s sebou mnoho dalších jazykových charakteristik, a tudíž je možné, že způsobili i tuto změnu.

Druhý názor odmítá jakouli spojitost s osadníky z Azorských ostrovů. Poukazuje zejména na dvě fakta. Prvním je neexistence jevu na Azorských ostrovech, druhým argumentem je pak geografická vzdálenost Santa Catariny a Severovýchodního regionu, kde se palatalizace rovněž vyskytuje. Předpokládá se tedy, že se jedná o autonomní inovaci.²³³ Může se zdát, že bahijské afrikáty by mohly mít původ v africkém původu tamějšího obyvatelstva, někteří autoři ovšem tuto domněnku afrických vlivů na vznik této hláskové změny odmítají.²³⁴

²³¹ User:Golbez. Blank map of the states of Brazil, useful for labeling in other languages. In: *Wikipedia Commons* [online]. [cit. 22.7.2023]. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Brazil_states_blank.png. Upraveno.

²³² NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 287.

²³³ SANTOS, Andrea Mafra Oliveira dos, *op. cit.*, s. 51.

²³⁴ *Idem*, s. 59.

Vzhledem k nedostatku primárních pramenů se nicméně nevyklučuje možnost, že jev mohl mít dvojí původ – v oblasti Santa Catariny vznikl pod vlivem azorských osadníků, zatímco v Severovýchodním regionu mohl vzniknout autonomně.

2.3. Fonémické afrikáty afrikát /tʃ/ a /dʒ/

Vzhledem k tomu, že se na území Brazílie užívají afrikáty i v jiných kontextech, je nutné si představit i tyto případy, abychom byli schopni zcela jasně odlišit tento typ od předchozích dvou alofonních realizací [tʃ] a [dʒ].

2.3.1. Výskyt fonémických afrikát /tʃ/ a /dʒ/

V oblasti Baixada Cuiabana²³⁵ se setkáme s fenoménem ve výslovnosti brazilské portugalštiny zcela nezvyklým. Ačkoliv zde nedochází k afrikatizaci /t/ a /d/ před [i] typické pro velkou část Brazílie, dochází zde k výslovnosti afrikát v případech, kde drtivá většina rodilých mluvčích všech variant portugalštiny vyslovují frikativy [ʃ] a [ʒ]. Jde tedy o stejný případ, o kterém jsme se krátce zmínili na konci kapitoly *Palatalizace v současné evropské portugalštině*, tedy že se v určitých oblastech Portugalska uplatňuje výslovnost frikativ jako afrikát. Vlivem tohoto jevu se slova např. *hoje*, *chá* a *ajuda* nevyslovují jako ['oʒi], ['ʃa] a [a'ʒuda], nýbrž jako ['odʒi], ['tʃa] a [a'dʒuda]. Almeida ovšem dodává, že někdy mohou obě formy koexistovat.²³⁶

Rozšíření tohoto fenoménu je omezeno na okruh až 150 kilometrů od Cuiabá (např. města Poconé, Diamantino), se vzdáleností frekvence tohoto jevu klesá a minimálně se pak s ním setkáme v Rondonópolisu vzdáleném 190 kilometrů od hlavního města státu Mato Grosso.²³⁷ Na druhou stranu se s ním stále setkáváme ještě i např. v Porto do Limão vzdáleném zhruba 220 kilometrů od Cuiabá.²³⁸

Podle některých zdrojů, např. Neta, není tento systém omezený pouze na jih Mato Grossa, ale objevuje se i na severu státu Paraná a jihu státu São Paulo.²³⁹ Otázkou je, zda je tento fakt pravdivý, neboť v kontextu dnešní doby by Netovy publikace mohly být poněkud zastaralé.

---

²³⁵ Taktéž Vale do Cuiabá.

²³⁶ SANTIAGO ALMEIDA, Manoel Mourivaldo, *op. cit.*, s. 154-156.

²³⁷ REIS, Mirami Gonçalves Sá dos, *op. cit.*, s. 2709-2710.

²³⁸ DEUS, Regiene Aracanjó de, *op. cit.*, s. 45.

²³⁹ NETO, Serafim da Silva, *op. cit.*, s. 49

Z dosud uvedených informací vyplývá, že se tento fenomén bude vyskytovat zcela jistě v Baixadě Cuiabaně (MT) a v mapě je zanesen tmavě modrou barvou, ale zároveň se nevylučuje možnost přítomnosti téhož jevu na severu státu Paraná a jihu státu São Paulo. Posledně jmenovaný případ je reprezentován světlejším odstínem.

Obr. 5 Přibližný výskyt fonémických afrikát²⁴⁰

2.3.2. Původ fonémických afrikát /tʃ/ a /dʒ/

Již jsme zmínili, že v tomto ohledu můžeme najít paralelu v evropské portugalštině. Na úrovni dialektů existuje afrikátní realizace /tʃ/ oproti standardní majoritní frikativní výslovnosti /ʃ/ v severovýchodním Portugalsku (Trás-os-Montes, část Minha, Beiry Litoral, Beiry Alta a Beiry Baixa).²⁴¹ Jan Hricsina tvrdí, že výskyt v Mato Grosso je obrazem stavu portugalštiny původních osadníků.²⁴² Proč se dochovala zrovna jen zde a nikoliv na větším území či i v jiných částech Brazílie, však neobjasňuje.

V tomto ohledu je důležitým údajem je datace zahájení kolonizace Brazílie²⁴³, která začala ve větší míře až v polovině 16. století.²⁴⁴ Jak jsme již uvedli dříve, znělá palatální afrikáta se v portugalštině v tomto období už nevyskytovala a existoval pouze její znělostní protějšek.

²⁴⁰ User:Golbez. Blank map of the states of Brazil, useful for labeling in other languages. In: *Wikipedia Commons* [online]. [cit. 22.7.2023]. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Brazil_states_blank.png. Upraveno.

²⁴¹ HRICSINA, Jan, *op. cit.*, s. 166.

²⁴² *Ibidem*.

²⁴³ **Musíme uvědomit, že se raná kolonizace Brazílie týkala pouze pobřežních oblastí, expanze do vnitrozemí proběhla později. Například až r. 1949 byla založena metropole Salvador.**

²⁴⁴ KLÍMA, Jan, *op. cit.*, 19-20.

Samotná kolonizace Mato Grossa se datuje do dvacátých let osmnáctého století.²⁴⁵ Tyto skutečnosti nás vedou k domněnce, že byla tato výslovnost přivezena na území Baixady Cuiabany v pozdějším období.

Vzhledem k podobným rysům dialektu Baixady Cuiabany s dialekty zejména severovýchodního Portugalska lze uvažovat spíše o pozdějším osidlování Mato Grossa právě kolonisty ze severovýchodu Portugalska. Je možné, že v době přesunu těchto kolonistů byla výslovnost znělé afrikáty /dz/ rozšířena významněji než v současné době. Připomeňme si, že znělá afrikáta /dz/ se v dnešní době na rozdíl od jejího znělostního protějšku, který byl zachován v severním a severovýchodním Portugalsku, vyskytuje omezeně²⁴⁶ v příhraničních oblastech. Ve prospěch teze o osidlování této oblasti Mato Grossa v pozdějším období Portugalci ze severu jsou i názory některých neoborných zdrojů.²⁴⁷

Existují ovšem i autoři, kteří představují jiná vysvětlení původu tohoto jevu. Neto například ve své publikaci přičítá původ této mluvy bandeirantům.²⁴⁸ Jan Klíma ve své knize *Stručná historie států* věnované Brazílii skutečně píše o tom, že „sãopaulské bandeiry se protlačily ke Cuiabě.“²⁴⁹ Otázkou je pak, jaký původ měli samotní bandeiranti, či jestli užívali starší, v té době ovšem již dialektální, výslovnost. Na druhou stranu bandeiranti působili na větším území, kde se tato výslovnost nedochovala. Tímto diskuze o původu této mluvy zůstává nezodpovězená.

2.4. Sociolingvistický rozměr afrikát

Jako první si představíme situaci ohledně takzvaných *cariockých afrikát*, což jsou, jak již bylo zmíněno, alofonní afrikatizované realizace /t/ a /d/ před vysokým vokálem [i]. Tento typ afrikát je alespoň v některých oblastech Brazílie, zejména na Severovýchodě, považován za prestižní.²⁵⁰ Z historického hlediska tomu nebylo vždycky. Na negativní pohled na tendenci k výslovnosti afrikát v tomto kontextu poukazuje Christopher Stavrou. Ten na konci

---

²⁴⁵ KLÍMA, Jan, *op. cit.*, s. 41-42.

²⁴⁶ Z dosud zmíněných skutečností se zdá, že existuje tendence zachovávat, resp. prosazovat zejména neznělou palatální afrikátu. Připomeňme si, že užívání alofonních /tʃ/ je častější než jeho znělostního protějšku. Dále pravděpodobně v průběhu portugalštiny foném /dz/ ztratil plozivní rys mnohem dříve než /tʃ/. Proto můžeme spekulovat, zda jako regionalismus nebylo foném /dz/ rozšířenější než dnes.

²⁴⁷ SOTAQUES DO BRASIL Jornal Hoje desvenda as diferentes formas de falar do brasileiro. In: *Youtube* [online]. 8. 9. 2020 [17.6.2023]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=8vPMsbBHSf4>. Kanál uživatele Maktub.

²⁴⁸ NETO, Serafim da Silva, *op. cit.*, s. 49.

²⁴⁹ KLÍMA, Jan, *op. cit.*, 42.

²⁵⁰ MOTA, Jacyra Andrade, *op. cit.*, s. 2.

čtyřicátých let dvacátého století registruje snahu brazilských učitelů vymýtit tuto výslovnost.²⁵¹ Osobní zkušenost ze čtyřicátých let nám podává také Oliveira který referuje o velmi pozitivním náhledu jedné riodejaneirské profesorky na recifskou výslovnost nepalatalizovaného /t/ (např. ve slově *noite*) ačkoliv sama užívala již palatalizovanou realizaci uvedené plozivy.²⁵² Zmíněný Stavrou tedy nejen poukazuje na fakt, že afrikatizace /d/ a /t/ je poměrně nedávnou záležitostí, ale i na negativní pohled na tento fenomén. Z dosud uvedeného vyplývá, že vzdělané vrstvy pravděpodobně užívaly původní neafrikatizovanou výslovnost. Záhadou v tom případě zůstává, jak se mohla tato charakteristika mluvy rozšířit na tak rozsáhlé území a stát se prestižní.

Jako vodítko by nám mohl posloužit fakt, že se tato výslovnost rozšířila z urbanizovaných center Brazílie. Asociace této výslovnosti s městem mohla představovat pro masy prestižní způsob mluvy s ohledem na to, že městské prostředí bývá spojováno s prestiží a v historii měla populace většinou tendenci migrovat do měst nežli naopak. Dále si musíme uvědomit, že urbanizace v Brazílii je záležitostí poměrně nedávnou a nově příchozí měli pravděpodobně snahu se adaptovat. Podle všeho můžeme tedy říci, že v případě výslovnosti alofonního [ʃ] (popř. [ʒ]) půjde o šíření jevu v rámci společnosti shora dolů, oproti tomu afrikatizovaná výslovnost [tʃ] a [dʒ] se šířila společností zdola nahoru²⁵³, přičemž alespoň pro určitou část Brazilců určitou prestiž měla díky asociaci s urbanizovanou oblastí.

Uveďme si konkrétní případy vnímání těchto *cariockých afrikát* společností, nyní ovšem v kontrastu s *afrikátami bahijskými*, což jsou, jak již bylo dříve uvedeno, afrikáty uplatňované po jodu. Podobně jako u palatalizace /s/ záleží užívání obou typů afrikát na socioekonomických faktorech. Jacyra Andrade Mota v kontextu Severovýchodního regionu poukazuje na to, že výslovnost afrikát před [i] je spojována s prestiží a její užívání závisí i na příslušnosti ke společenskému vrstvě. U palatalizace /t/ po polosamohlásce [j] je situace odlišná, považuje se za stereotypní.²⁵⁴ Prevalence užívání posledně jmenovaného jevu se snižuje se vzděláním, je méně častá u žen než u mužů a mladší generace ji užívá též méně.²⁵⁵

---

²⁵¹ NOLL, Volker, *op. cit.*, s. 236.

²⁵² *Idem*, s. 300.

²⁵³ **V evropské portugalštině bychom mohli najít k tomuto procesu rozšíření podobnou paralelu na úrovni vokálního systému. Lipski tvrdí, že samohlásku [i] původně užívaly jen nižší lidové vrstvy. Až teprve později se stala generalizovanou v rámci společnosti.**

LIPSKI, John M., 1975, *op. cit.*, s. 221.

²⁵⁴ MOTA, Jacyra Andrade, *op. cit.*, s. 2.

²⁵⁵ *Idem*, s. 8-10.

Mota tedy prokázala, že uplatňování afrikát po diftongu je vnímáno jako nežádoucí. Z údajů uvedených Motou se také zdá, že existuje větší snaha potlačit tento jev než prosadit prestižnější palatalizaci před [i].²⁵⁶ Připomeňme si, že posun výslovnosti na tvrdé patro nemusí být doprovázen výslovností pouze afrikáty, mluvčí též mohou užít palatalizovaných [tʃ] a [dʃ].²⁵⁷

Nakonec se zaměříme v tomto ohledu na užívání fonémických afrikát /tʃ/ a /dʃ/. Almeida zmiňuje sociologický aspekt jejich užívání v Cuiabá a jeho okolí a zmiňuje, že mnozí mluvčí z této oblasti se snaží skrýt svůj přízvuk kvůli stále přetrvávajícím předsudkům.²⁵⁸ I přesto se ale nevědomky v běžné mluvě ke svému dialektu vracejí.²⁵⁹

---

²⁵⁶ *Ibidem*.

²⁵⁷ LOPES, Norma da Silva, OLIVEIRA, Josane Moreira de, PARCERO, Lúcia Maria de Jesus, *op. cit.*, s. 108.

²⁵⁸ SANTIAGO ALMEIDA, Manoel Mourivaldo, *op. cit.*, s. 155-156.

²⁵⁹ *Idem*, s. 156.

3. Další možné případy palatalizace

Krátce se zmíníme ještě o dvou případech palatalizace, které se vyskytují na brazilském území oproti předchozím případům ovšem poměrně vzácně.

2.1. Palatalizace /l/

Podobně jako u předchozích případů vyvolá opět následující vokál [i] hláskovou změnu tohoto konsonantu na palatální [ʎ] či [lj]. Tento jev je spojený zejména se státem Pará.²⁶⁰ Systematicky se jev vyskytuje např. v samotném městě Belém.²⁶¹ Vyskytuje se ale i v některých oblastech Jižní Brazílie, zejména v Santa Catarině a Rio Grande do Sul, kde se např. ve slově *família* uplatňuje většinou [ʎ], naopak pro Paraná je typičtější [lj].²⁶²

Výzkum v jedné z obcí v Pará odhalil zajímavý trend a to, že užívání palatalizované formy je v této oblasti spojováno s prestiží, a tedy u lidí vyšším vzděláním se zvyšuje míra užívání této palatalizované varianty, zatímco původní forma je do značné míry spojována s příchozími se severovýchodu, a je hodnocena negativně.²⁶³ Je podivuhodné, že ženy opět upřednostňují prestižnější variantu nežli muži.²⁶⁴

2.2. Palatalizace /n/

Nakonec se může v brazilské portugalské vykytnout hlásková změna alveolárního [n] na palatální [ɲ]. Přítomnost tohoto jevu se často zkoumá na spojení slov *Santo Antônio*, jehož výslovnost se v závislosti na oblasti mění, ovšem standardní výslovnost by měla být ['sẽtu ẽ'tonju] a po procesu palatalizace /n/ ['sẽtu ẽ'tonju]. Palatální [ɲ] před *i* bylo zaznamenáno např. v Amazonas.²⁶⁵ Ukazuje se, že generalizovaná palatalizace, nyní konsonantu /n/,

---

²⁶⁰ OLIVEIRA, Marilucia Barros. Palatalização de /l/: atuação de fatores sociais. *Signum*. Estudos da Linguagem. [online]. 19. vyd. Londrina, Paraná, Brazílie: Universidade Estadual de Londrina. 2016. č. 2 [cit. 16.6.2023]. s. 240. ISSN 2237-4876 Dostupné z: <https://ojs.uel.br/revistas/uel/index.php/signum/article/view/24559/20172> .

²⁶¹ CORREA, Carla Patricia Valenzuela. *DESCRIÇÃO E ANÁLISE FONÉTICA DO DIALETO DE BELÉM DO PARÁ ORIENTADAS À INCORPORAÇÃO DE CONHECIMENTO FONÉTICO À CONVERSÃO DE TEXTO EM FALA*. [online]. Faro: Universidade do Algarve, 2010 [19.7.2023] s. 54-55. Dostupné z: <https://sapientia.ualg.pt/bitstream/10400.1/13449/1/Correa%2C%20Carla%20-%20Descri%C3%A7%C3%A3o%20fon%C3%A9tica%20do%20dialeto%20de%20Bel%C3%A9m%20do%20Par%C3%A1.pdf> .

²⁶² ALTENHOFEN, Cléo Vilson, KOCH, Walter, SILFREDO KLASSMANN, Mário, op. cit., s. 227.

²⁶³ OLIVEIRA, Marilucia Barros, op. cit., s. 249-250.

²⁶⁴ *Idem*, s. 251.

²⁶⁵ RODRIGUES, Tatiana Belmonte. UMA ABORDAGEM AUTOSEGMENTAL DA PALATALIZAÇÃO DE /nj/ NO AMAZONAS. *Revista DLCV: Língua, Linguística & Literatura*. [online]. 11. vyd. João Pessoa:

existuje opět v Belému.²⁶⁶ S vyšší frekvencí se s ním setkáme i v Jižní Brazílii.²⁶⁷ Zdá se naopak, že pro Severovýchodní region typický není, neboť například podle *Atlas linguístico de Pernambuco* se objevuje stopově.²⁶⁸

V obou případech palatalizace se jedná s vysokou pravděpodobností o jevy inovativní s ohledem na to, že se v normativní, resp. typické, výslovnosti s těmito jevy nesetkáme.

Universidade Federal da Paraíba, 2014, č. 1 [cit. 24.7.2023]. s. 234. ISSN 1679-6101. Dostupné z: <https://periodicos.ufpb.br/index.php/dclv/article/download/18546/11192/38359> .

²⁶⁶ CORREA, Carla Patricia Valenzuela, *op. cit.*, s. 56.

²⁶⁷ ALTENHOFEN, Cléo Wilson, KOCH, Walter, SILFREDO KLASSMANN, Mário, *op. cit.*, s. 233.

²⁶⁸ SÁ, Edmilson José de, *op. cit.* s. 232.

ZÁVĚR

Tato práce měla za cíl specifikovat, jaké palatalizace se na brazilském území vyskytují, dále vymežit jejich diatopickou distribuci a následně popsat jejich původ. V tomto smyslu bylo také cílem prokázat, že jazyková situace Brazílie je do značné míry různorodá, a tedy nelze o brazilské portugalštině hovořit jako o zcela jednotném celku. V průběhu práce bylo čerpáno pouze ze sekundárních pramenů a dospěli jsme k následujícím závěrům.

Na území Brazílie existuje poměrně mnoho konsonantů, které podléhají procesu palatalizace, konkrétně jde o /s/, /z/, /t/, /d/, /l/ a /n/. Ukázalo se ovšem, že palatalizace jednotlivých konsonantů mají naprosto odlišnou geografickou distribuci. Mezi uvedenými konsonanty se ukázala palatalizace konsonantů /s/ a /t/ a jejich znělostních protějšků /z/ a /d/ jako nejrozšířenější. V případě palatalizace /s/ a /z/ jsme zjistili, že je na území Brazílie velmi nerovnoměrně rozšířena, a to zejména v Severovýchodním a Severním regionu. V ostatních regionech se vyskytuje izolovaně. U palatalizace /t/ a /d/ jsme rozlišili dva kontexty, ve kterých se tento jev uplatňuje, konkrétně se jedná o palatalizace před [i] a po [j]. Ukázalo se, že nejde o tentýž jev a diatopická distribuce obou případů se nepřekrývá. Palatalizace /t/, popř. /d/, po jodu, je rozšířena na území Brazílie omezeně a vyskytuje pouze ve dvou oblastech: v Jižním regionu (pobřeží státu Santa Catarina) a zejména pak v Severovýchodním regionu. Pro palatalizaci /t/ a /d/ před vokálem [i] je naopak charakteristická rozsáhlost a spojitost území, ve kterém se vyskytuje. Toto území lze vymežit zejména třemi regiony: Severním, Středozápadním a Jihozápadním. Rozšíření ostatních palatálních realizací, tj. palatalizované /l/, /n/ a fonémické afrikáty, je velmi omezeno na několik oblastí.

Již ze samotné distribuce jednotlivých palatalizovaných konsonantů bylo možné předpokládat, že budou mít rozdílný původ. U palatalizace /s/ se ukázalo, že jde o jev vesměs importovaný a implementovaný do několika konkrétních dialektů, přičemž zásadní roli v rozšíření napříč společenskými vrstvami hrála prestiž. Dále se ovšem ukázalo, že v některých oblastech, zejména v Severovýchodním a Severním regionu, není vzhledem k fonetickým kontextům, ve kterých se fenomén uplatňuje, autonomní vývoj zcela vyloučen. Naproti tomu v obou případech palatalizace ploziv /t/ a /d/ se jedná o inovativní jevy brazilské portugalštiny, tento fakt lze konstatovat pravděpodobně i v případě palatalizací /l/ a /n/, neboť se v normativní výslovnosti oba konsonanty vlivem vokálu [i] nepalatalizují. Původ fonémických afrikát lze pravděpodobně přičítat importu z určitých oblastí Portugalska, ve kterých se uvedené afrikáty vyskytovaly na úrovni regionalismu. K tomuto importu ovšem pravděpodobně nedošlo v raném období kolonizace. K tomuto tvrzení nás vedly následující

důvody. Prvním důvodem je, že se znělá afrikáta v období rané kolonizace Brazílie ve standardní portugalštině již nevyskytovala, v Mato Grossu se ovšem jednoznačně užívá. Druhou skutečností je, že bandeiranti, kterým bývá původ této výslovnosti přičítán, operovali na větším území, kde se fonémické afrikáty nedochovaly, proto nemůže být původ pravděpodobně připisován ani jim. Posledním faktem je, že intenzivnější osidlování Mato Grossa probíhalo až několik století po objevení Brazílie, proto se nemůže jednat o stav jazyka původních přistěhovalců.

V průběhu práce jsme zjistili, že se jednotlivé palatalizované formy liší také mírou prestiže. V případě palatalizované výslovnosti /s/ lze říci, že i v současnosti se této realizaci dostává vysoké míry prestiže. Frekvence užívání tohoto jevu stoupá např. s dosaženým vzděláním či s formálností mluveného projevu. Situace ohledně obou typů palatalizace /t/ a /d/ je ovšem velmi odlišná. Posouvání místa výslovnosti na tvrdé patro po [j] je považováno za nežádoucí a stereotypní a je typicky asociováno s venkovskými oblastmi. S tím se i spojuje snaha či tendence potlačovat tuto výslovnost. Palatalizace /t/ a /d/ před [i] je v dnešní době považována za prestižnější, ovšem z historického hlediska na ni bylo nahlíženo spíše negativně. U fonémických afrikát se jasně ukázalo, že se jedná o výslovnost stigmatizovanou a mluvčí se snaží tento rys kvůli přetrvávajícím předsudkům skrývat.

V průběhu práce jsme tedy dospěli k závěru, že jev palatalizace je v brazilské portugalštině velmi rozšířený, a to i na území, kde se výskyt nepředpokládal. Jedná se ovšem zároveň jev těžko systematizovatelný, protože má většinou velmi různý původ a z toho vyplývající odlišnou prestiž.

RESUMÉ

Tato bakalářská práce pojednává o diatopické distribuci a historickém hledisku nejvýznamnějších palatalizovaných forem konsonantů (/s/ a /z/, /t/ a /d/) na území Brazílie. Tomu odpovídají i hlavní cíle této práce – snaha přehledně nastínit výskyty jednotlivých jevů na území Brazílie a následně se pokusit objasnit jejich původ. Nepřímým cílem této práce je dokázat, že určité rysy evropské portugalské (zejm. palatalizované /s/ s /z/) jsou poměrně výrazně rozšířeny a některé dialekty vykazují velmi podobné charakteristiky jako evropská varianta. Zahrnuty jsou i méně časté případy palatalizace konsonantů. Informace pocházejí z dostupné tištěné i elektronické literatury, ve zdrojích jsou zastoupené i dostupné lingvistické mapy.

Práce má tři základní části. První část je koncipována jako obecný úvod do problematiky, zahrnuje tedy důležité termíny, jejichž vztahy a rozdíly se následně vysvětlují. Dále je v této části vysvětlen samotný proces palatalizace, o který se opírá zbytek této bakalářské práce.

Druhá část je zaměřena zejména na historické pozadí palatalizace v románských jazycích, zejména pak v portugalské. Ve dvou kapitolách je objasněn význam procesu palatalizace konsonantů pro vývoj románských jazyků, tedy i portugalské. Poté je věnován prostor palatalizaci v kontextu současné evropské portugalské, jejíž informace slouží i pro pochopení následující části.

Třetí a zároveň hlavní část se zabývá pouze situací v brazilské portugalské. Postupně jsou popisovány jednotlivé příklady palatalizací v alofonické funkci. Jedna podkapitola je věnována i speciálnímu případu, ve kterém je realizace fonému shodná s alofonní výslovností /t/ a /d/ jiných oblastí. Nakonec jsou okrajově zmíněny i případy palatalizace /l/ a /n/.

Během práce se ukázalo, že palatalizované formy /s/ a /z/ jsou užívány na rozsáhlých územích Brazílie i mimo Rio de Janeiro a udržuje si v brazilské společnosti jakési prestižní postavení. V případě /t/ a /d/ byly odhaleny rozdíly v rozšíření a užívání palatalizace před [i] a po diftongu s polosamohláskou [j]. Ukázalo se, že palatalizace obou konsonantů po [j] je vnímána jako nežádoucí, zatímco palatalizace před [i] je vnímána prestižně. Podobně jako užívání afrikát po [j] jsou vnímány fonémické afrikáty. U případu palatalizace /l/ se naopak ukázalo, že alofonní varianty mohou mít dokonce prestižnější postavení než původní hláska.

RESUMO

Esta dissertação discute a distribuição diatópica e a perspectiva histórica das formas palatalizadas dos consoantes mais importantes (/s/ e /z/, /t/ e /d/) no território brasileiro. Os principais objetivos desta dissertação são: esboçar os fenômenos individuais no território brasileiro e em seguida tentar explicar sua origem. O objetivo indireto desta dissertação é provar que algumas características da língua portuguesa europeia (especialmente /s/ palatalizado e /z/) são relativamente difundidas no território brasileiro e que alguns dialetos têm características muito semelhantes à variante europeia. Os casos menos comuns de palatalização de consoantes também são incluídos. As informações vêm de literatura impressa e eletrônica disponível, e as fontes incluem mapas linguísticos disponíveis.

A dissertação é dividida em três partes principais. A primeira parte é concebida como uma introdução geral ao assunto, incluindo termos importantes, cujas relações e diferenças são explicadas em seguida. Também é explicada a própria palatalização, que é a base para o resto desta dissertação.

A segunda parte centra-se principalmente no pano de fundo histórico da palatalização nas línguas românicas, especialmente na língua portuguesa. As duas seções seguintes explicam a importância do processo de palatalização de consoantes para o desenvolvimento das línguas românicas, incluindo a língua portuguesa. Em seguida, é dada atenção à palatalização no contexto da língua portuguesa europeia, cujas informações também são importantes para entender a seção seguinte.

A terceira e principal parte trata apenas da situação linguística da variante brasileira. São descritos os exemplos particulares de palatalização em função alofônica. Uma subseção é dedicada a um caso especial em que a realização do fonema, cuja pronúncia é idêntica àquela alofônica de /t/ e /d/ em outras áreas. Por fim, os casos de palatalização de /l/ e /n/ são mencionados marginalmente.

Durante a dissertação, verificou-se que as formas palatalizadas /s/ e /z/ são usadas em vastas áreas do Brasil, para além do Rio de Janeiro, e mantêm uma certa posição de prestígio na sociedade brasileira. No caso de /t/ e /d/, foram revelados diferenças na distribuição e uso da palatalização antes de [i] e depois do ditongo com a semivogal [j]. Verificou-se que a palatalização de ambos os consoantes após [j] é percebida como indesejável, enquanto a

palatalização antes de [i] é percebida como prestigiada. Da mesma forma, como as africadas fonêmicas, são percebidas as africadas usadas após [j]. No caso da palatalização de /l/, por outro lado, verificou-se que as variantes alofônicas podem até ter uma posição de prestígio mais elevada do que a forma original, isto é, não-palatalizada.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Knihy a odborné práce

ALTENHOFEN, Cléo Vilson, KOCH, Walter, SILFREDO KLASSMANN, Mário. *Atlas Linguístico-Etnográfico da Região Sul do Brasil – ALERS: Cartas Fonéticas e Morfossintáticas*. 2. vyd. [online]. Porto Alegre: Editora da Universidade Federal de Santa Catarina, 2011 [cit. 17.6.2023]. ISBN 978-85-328-0557-7 Dostupné z: <https://lume.ufrgs.br/bitstream/handle/10183/232185/000816277.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

ASHBY, Michael, MAIDMENT, John. *Úvod do obecné fonetiky*. [online]. Univerzita Karlova: Karolinum, 2016 [cit. 18.7.2023]. ISBN 978-80-246-2322-1 Dostupné z: <https://web.s.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=2c2cae59-3a68-45ad-bfec-aae51388c16d%40redis&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#AN=1194931&db=e000xww>

CALLOU, Dinah, LEITE, Yonne. *Como falam os brasileiros*. 4. vyd. Rio de Janeiro: Zahar, 2002. ISBN 97885711106505

CORREA, Carla Patricia Valenzuela. *DESCRIÇÃO E ANÁLISE FONÉTICA DO DIALETO DE BELÉM DO PARÁ ORIENTADAS À INCORPORAÇÃO DE CONHECIMENTO FONÉTICO À CONVERSÃO DE TEXTO EM FALA*. [online]. Faro: Universidade do Algarve, 2010 [cit. 19.7.2023] Dostupné z: <https://sapientia.ualg.pt/bitstream/10400.1/13449/1/Correa%2C%20Carla%20-%20Descri%C3%A7%C3%A3o%20fon%C3%A9tica%20do%20dialeto%20de%20Bel%C3%A9m%20do%20Par%C3%A1.pdf>

CUNHA, Celso, CINTRA, Lindley. *Nova gramática do português contemporâneo*. [online]. 7. vyd. Rio de Janeiro: Lexikon Editora Digital, 2017 [cit. 5.5.2023]. ISBN 978-85-8300-031-0. Dostupné z: <https://ia800706.us.archive.org/12/items/NovaGramticaDoPortugusContemporneo/Nova%20gram%C3%A1tica%20do%20portugu%C3%AAs%20contempor%C3%A2neo%20.pdf>

DEUS, Regiene Aracanzo de. *As ocorrências das africadas [tʃ] e [dʒ] em Cáceres e distrito Porto Limão*. [online] Cáceres: Universidade do Estado de Mato Grosso. 2018 [cit. 16.6.2023]. Dostupné z: <http://portal.unemat.br/media/files/Regiene-Aracanzo-de-Deus.pdf>

DIAS, Ana Lourdes Cardoso. *Processo de palatalização no português: Lagoa da Pedra e Canabrava – TO*. [online] Goiânia: Universidade Federal de Goiás, 2009 [cit. 17.6.2023]. Dostupné z:

<https://repositorio.bc.ufg.br/tede/bitstream/tde/2439/1/dissertacao%20ana%20dias%20letras.pdf>

EMILIANO, António. *Fonética do Português Europeu: Descrição e Transcrição*. 1. vyd. Lisboa: Guimarães Editores S.A, 2009. ISBN 978-972-665-614-2

FAILS, Willis C., CLEGG, J. Halvor. *Manual de Fonética e Fonologia Da língua Portuguesa*. [online]. New York: Taylor & Francis Group. 2022 [cit. 17.6.2023]. ISBN 9780429608179
Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/detail.action?docID=6737884#>

FREIRE, José Ribamar Bessa. *DA LÍNGUA GERAL AO PORTUGUÊS: PARA UMA HISTÓRIA DOS USOS SOCIAIS DAS LÍNGUAS NA AMAZÔNIA*. [online]. Rio de Janeiro: Universidade do Estado do Rio de Janeiro, 2003 [cit. 21.7.2023]. Dostupné z: http://etnolinguistica.wdfiles.com/local--files/tese%3Abessa-freire-2003/bessa_freire_2003.pdf

HRICSINA, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2963-6.

KLÍMA, Jan. *Brazílie*. Praha: Libri, 2003. ISBN 8072771760

LOPES, Norma da Silva, OLIVEIRA, Josane Moreira de, PARCERO, Lúcia Maria de Jesus. *Estudos sobre o português do Nordeste: língua, lugar e sociedade*. [online]. São Paulo, Brazilie: Editora Edgard Blücher. 2017 [cit. 17.6.2023]. ISBN 9788580392395
Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/reader.action?pq-origsite=primo&ppg=1&docID=5809574>

MAGALHÃES, Marly Augusta Lopes de, NETO, Aníbal Monteiro de Magalhães, et al. *Aspectos Fonológicos Da Variedade Linguística de Barra Do Garças-MT*. [online] Jundiaí, São Paulo: Paco e Littera. 2021 [cit. 16.6.2023]. ISBN 9786558402053. Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/reader.action?docID=6587310&ppg=51&pq-origsite=primo>

MOTA, Jacyra Andrade. *COMO FALA O NORDESTINO: A VARIAÇÃO FÔNICA NOS DADOS DO PROJETO ATLAS LINGÜÍSTICO DO BRASIL*. [online] *A língua portuguesa no mundo*. Salvador: Universidade Federal da Bahia [cit. 17.7.2023]. Dostupné z: https://dlcv.ufflch.usp.br/sites/dlcv.ufflch.usp.br/files/03_12.pdf

NETO, Serafim da Silva. *A LÍNGUA PORTUGUESA NO BRASIL: PROBLEMAS*. Rio de Janeiro: Livraria Acadêmica. 1960.

NOLL, Volker. *O português brasileiro: formação e contrastes*. 1. vyd. Přeložil Mário Eduardo Viaro. São Paulo: Editora Globo S.A. 2008. ISBN 978-85-250-4569-0

ROSA, Gian Luigi De, CHULATA, Katia de Abreu, et al. *De volta ao futuro da lingua portuguesa. Atas do V SIMELP - Simpósio Mundial de Estudos de Língua Portuguesa*. [online]. Lecce: Università del Salento, 2017 [cit. 17.7.2023]. ISBN 978-88-8305127-2 Dostupné z: <http://siba-ese.unile.it/index.php/dvaf/article/view/18209/15546>

SÁ, Edmilson José de. *Atlas linguístico de Pernambuco (AliPE)*. [online]. João Pessoa: Universidade Federal da Paraíba, 2013 [cit. 7.5.2023]. Dostupné z: https://alib.ufba.br/sites/alib.ufba.br/files/sa_alipe.pdf

SANTOS, Andrea Mafra Oliveira dos. *As “africadas bahianas” em Sergipe e Alagoas: Um estudo a partir dos dados do projeto ALiB*. [online]. Salvador: Universidade federal da Bahia, 2012 [cit. 17.6.2023]. Dostupné z: <https://repositorio.ufba.br/bitstream/ri/26605/1/Disserta%C3%A7%C3%A3o%20Final%20-%20Andrea%20Mafra.pdf>

SILVA, Rosangela Villa da. *Aspectos da Pronúncia do <S> em Corumbá - MS: uma abordagem sociolingüística*. [online]. São Paulo Arte & Ciência, 2004. [cit. 17.7.2023]. ISBN 8574731374. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=srYBjaMCdrQC&printsec=copyright&hl=cs#v=onepage&q&f=false>

SKARNITZL, Radek, ŠTURM, Pavel, VOLÍN, Jan. *Zvuková báze řečové komunikace: fonetický a fonologický popis řeči*. [online]. V Praze: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016 [cit. 17.6.2023]. ISBN 978-80-246-3272-8 Dostupné z: <https://www.bookport.cz/e-kniha/zvukova-baze-recove-komunikace-1165545/>

TELES, Ana Regina Torres Ferreira. *Cartografia e Georreferenciamento na Geolinguística: revisão e atualização das regiões dialetais e da rede de pontos para a elaboração do Atlas Linguístico do Brasil formuladas por Antenor Nascente*. [online]. Salvador: Universidade Federal da Bahia, 2018 [cit. 21.7.2023]. Dostupné z: https://alib.ufba.br/sites/alib.ufba.br/files/tese_completa_ana_regina_teles.pdf

TEYSSIER, Paul. *História da Língua Portuguesa*. 4. vyd. Lisabon: Livraria Sá da Costa Editora, 1990.

TLÁSKAL, Jaromír. *Fonetika a fonologie současné evropské portugalštiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1228-3.

ZAMPAULO, André. *Palatal Sound Change in the Romance Languages : Diachronic and Synchronic Perspectives*. [online]. Oxford: Oxford University Press, [2019] [cit. 18.7.2023]. ISBN 9780192534293 Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/detail.action?docID=5891589>

Články v periodikách

BATTISTI, Elisa, DORNELLES FILHO, Adalberto Ayjara. Análise em tempo real da palatalização de /t/ e /d/ no português falado em uma comunidade ítalo-brasileira. *Revista da ABRALIN*. [online]. 14. vyd. [Sergipe]: Universidade Federal de Sergipe, 2015, č. 1 [cit. 17.6.2023]. ISSN 0102-7158 Dostupné z: <https://revista.abralin.org/index.php/abralin/article/view/1239> "

FALCÃO, Aline Bezerra, VITÓRIA, Elyne Giselle de Santana Lima Aguiar. Análise do processo de palatalização regressiva na cidade de Maceió-AL. *Travessias Interativas*. [online]. 12. vyd. Universidade Federal de Sergipe. 2022. č. 26 [cit. 16.6.2023]. ISSN 2236-7403. Dostupné z: <https://seer.ufs.br/index.php/Travessias/article/view/17471/13507>

FURLAN, Oswaldo A. 250 ANOS DE INFLUÊNCIA AÇORIANA NO PORTUGUÊS DO BRASIL. *Revista Ágora*. [online]. Vitória: Universidade Federal do Espírito Santo, 2018, č. 27 [cit. 5.4.2022]. Dostupné z: https://www.brapci.inf.br/_repositorio/2017/05/pdf_896d3a9084_0000014956.pdf

LIPSKI, John M. External History and Linguistic Change: Brazilian Portuguese -s. *Luso-Brazilian Review*. [online]. 12. vyd. Wisconsin, USA: University of Wisconsin Press. 1975, č. 2 [cit. 14.6.2023]. ISSN 00247413. Dostupné z: <https://www-jstor-org.ezproxy.is.cuni.cz/stable/3512943?sid=primo>

LIPSKI, John M. Final s in Rio de Janeiro: Innovation or Imitation? *Hispanic Review*. [online]. 44. vyd. Pennsylvania, USA: University of Pennsylvania Press. 1976. č. 4 [cit. 16.6.2023]. ISSN 00182176. Dostupné z: <https://www-jstor-org.ezproxy.is.cuni.cz/stable/472356?sid=primo&seq=2>

MARINS, Flávia Santos, MARGOTTI, Felício Wessling. Comportamento fonético-fonológico do /S/ pós-vocálico em Manaus. *Revista Investigações*. [online]. 25. vyd.

Universidade Federal de Pernambuco, 2012. č.2 [cit. 16.6.2023]. ISSN 2175-294X. Dostupné z: <https://periodicos.ufpe.br/revistas/INV/article/view/348>

MARTINS, Edson Ferreira. ATLAS LINGÜÍSTICO DO ESTADO DE MINAS GERAIS: O PRINCÍPIO DA UNIFORMIDADE DA MUDANÇA LINGÜÍSTICA NAS CARACTERÍSTICAS FONÉTICAS DO PORTUGUÊS MINEIRO. *Revista Virtual de Estudos da Linguagem – ReVEL*. [online]. 4. vyd. 2006. č. 2 [cit. 20.7.2023]. ISSN 1678-8931 Dostupné z: http://www.revel.inf.br/files/artigos/revel_7_atlas_linguistico_do_estado_de_minas_gerais.pdf

NOLASCO, Daniele de França, HOSOKAWA, Antonieta Buriti de Souza. CARTAS FONÉTICAS DO MUNICÍPIO DE PORTO ACRE. *Revista Philologus*. [online]. Rio de Janeiro: CiFEFiL, 2011 [cit. 21.7.2023]. ISSN 1413-6457. Dostupné z: <http://www.filologia.org.br/revista/51supl/23.pdf>

OLIVEIRA, Marilucia Barros. Palatalização de /l/: atuação de fatores sociais. *Signum*. Estudos da Linguagem. [online]. 19. vyd. Londrina, Paraná, Brazilie: Universidade Estadual de Londrina. 2016. č. 2 [cit. 16.6.2023]. ISSN 2237-4876 Dostupné z: <https://ojs.uel.br/revistas/uel/index.php/signum/article/view/24559/20172>

REIS, Mirami Gonçalves Sá dos. FENÔMENOS LINGÜÍSTICOS CARACTERÍSTICOS DO PORTUGUÊS ARCAICO NA FALA DO ALTO PANTANAL. *Cadernos do CNLF*. [online]. 14. vyd. Rio de Janeiro: CiFEFiL, 2010, č. 4 [cit. 16.6.2023]. ISSN 1519-8782. Dostupné z: http://www.filologia.org.br/xiv_cnlftomo_3.html

RODRIGUES, Tatiana Belmonte. UMA ABORDAGEM AUTOSEGMENTAL DA PALATALIZAÇÃO DE /nj/ NO AMAZONAS. *Revista DLCV: Língua, Linguística & Literatura*. [online]. 11. vyd. João Pessoa: Universidade Federal da Paraíba, 2014, č. 1 [cit. 24.7.2023]. ISSN 1679-6101. Dostupné z: <https://periodicos.ufpb.br/index.php/dclv/article/download/18546/11192/38359>

SAMSON, Márcia Cristina Almeida Van, BENTES, Priscila Ferreira. DA CORTE PORTUGUESA À TERRA DO AÇAÍ: O “S” CHIADO NA FALA PARAENSE. *ANAIIS DO VI SERGEL*. [online]. 1. vyd. Belém: Universidade Federal do Pará, 2017, [cit. 17.6.2023]. ISBN 978-85-64233-17-1 Dostupné z: https://livroaberto.ufpa.br/jspui/bitstream/prefix/195/1/Livro_AnaisSergelSeminarrio.pdf

SANTIAGO ALMEIDA, Manoel Mourivaldo. As Consoantes do Português Falado no Vale do Cuiabá. *Signum*. Estudos da Linguagem. [online]. 7. vyd. Londrina, Paraná, Brazilie: Universidade Estadual de Londrina. 2004. č. 1 [cit. 16.6.2023]. ISSN 2237-4876 Dostupné z: <https://ojs.uel.br/revistas/uel/index.php/signum/article/view/3880/3119>

SILVA, Thaïs Cristóforo, BARBOZA, Clerton, et al. REVISITANDO A PALATALIZAÇÃO NO PORTUGUÊS BRASILEIRO. *Revista de Estudos da Linguagem*. [online]. 20. vyd. Belo Horizonte, Minas Gerais, Brazilie: Universidade Federal de Minas Gerais. 2012. č. 2 [cit. 16.6.2023]. ISSN 2237-2083 Dostupné z: http://www.letas.ufmg.br/padrao_cms/documentos/profs/thaiscristofaro/2012_ART_Revisitando%20a%20palataliza%C3%A7%C3%A3o%20no%20portugu%C3%AAs%20brasileiro.pdf

TELES, Iara Maria, RAZKY, Abdelhak, COIMBRA, Diego. ESTADO DA ARTE DO PROJETO ATLAS LINGUÍSTICO DE RONDÔNIA. *Working Papers em Linguística*. [online]. 23. vyd. Florianópolis: Universidade Federal de Santa Catarina, 2022, č. 1 [cit. 17.6.2023]. ISSN 1984-8420 Dostupné z: <https://periodicos.ufsc.br/index.php/workingpapers/article/view/78355/51602>

Webové stránky

Desculpa – nome feminino. In: *Portal da língua portuguesa*. [online]. [cit. 17.6.2023]. Dostupné z: [http://www.portaldalinguaportuguesa.org/simplesearch.php?action=lemma&lemma=76777&highlight=^desculpa\\$](http://www.portaldalinguaportuguesa.org/simplesearch.php?action=lemma&lemma=76777&highlight=^desculpa$)

Full IPA Chart. In: *International Phonetic Alphabet* [online]. [cit. 24.7.2023]. Dostupné z: <https://www.internationalphoneticassociation.org/content/full-ipa-chart>

Videa

SOTAQUES DO BRASIL Jornal Hoje desvenda as diferentes formas de falar do brasileiro. In: *Youtube* [online]. 8. 9. 2020 [cit. 17.6.2023]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=8vPMsbBHSf4>. Kanál uživatele Maktub.

Zdroje obrázků

Areas linguísticas do Brasil (divisão proposta por Antenor Nascentes). In: CUNHA, Celso, CINTRA, Lindley. *Nova gramática do português contemporâneo*. [online]. 7. vyd. Rio de Janeiro: Lexikon Editora Digital, 2017 [cit. 21.7.2023].

User:Golbez. Blank map of the states of Brazil, useful for labeling in other languages. In: *Wikipedia Commons* [online]. [cit. 22.7.2023]. Dostpuné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Brazil_states_blank.png.